

ประสบการณ์การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิ ของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ

คณะอนุกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์
ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ประสบการณ์การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิ ของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ

ที่ปรึกษา	คุณหญิงอัมพร	มีสุข	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และ ประธานอนุกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์
	ผศ.ดร.มานพ	ภาชิตวีไลธรรม	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
	นายทศพร	ชมพูนุทะ	ผู้อำนวยการสถานศึกษา วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย
ผู้เขียน	นางพจนาล	อินทรมานนท์	
	นางสาวสกวเดือน	บุญงาม	
	นายสุกนันทชัย	แช่ลี	

ISBN 978-974-06-4211-4

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

มกราคม ๒๕๕๑

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

๔๒๒ ถนนพญาไท (เชิงสะพานหัวช้าง)

เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐

ตู้ ปณ. ๔๐๐ ปณจ. รongเมือง กรุงเทพฯ

โทรศัพท์ ๐ - ๒๒๑๙ - ๒๙๘๓ โทรสาร ๐ - ๒๒๑๙ - ๒๙๘๓

สายด่วนร้องเรียน ๑๓๗๓

E-mail : promotenetwork@nhrc.or.th

Website : <http://www.nhrc.or.th>

คำนำ

การพลัดถิ่นภายในประเทศเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับประชากรทั่วโลก เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชน สร้างความทุกข์ลำเค็ญกับผู้ที่ถูกทำให้พลัดถิ่นโดยไม่ยินยอมในประเทศไทย มีผู้พลัดถิ่นฯ อยู่ทั่วประเทศ เขาเหล่านั้นได้รับผลกระทบในเรื่องการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย การรับบริการ พื้นฐานของรัฐบาล การปรับตัวต่อถิ่นที่อยู่ใหม่เนื่องจากโครงการพัฒนาด้านต่างๆ ของรัฐบาล ภัยธรรมชาติ การขยายตัวของเมือง ฯลฯ

เอกสารฉบับนี้ได้สะท้อนภาพให้เห็นสภาวะการณ์ของประชาชน ที่ถูกบังคับให้พลัดถิ่น รวมทั้งประสบการณ์ของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ที่เกิดกับพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ ทั้งนี้ เป็นการศึกษารวบรวมประสบการณ์การพลัดถิ่นที่เกิดขึ้นบางพื้นที่ในเขตจังหวัดภาคเหนือ ระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๕๐ พร้อมข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาจากมุมมองของผู้ปฏิบัติงาน เพื่อเผยแพร่มุมมองให้กับเพื่อนร่วมประเทศ

เอกสารการศึกษาเรื่องประสบการณ์การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งภายใต้ความร่วมมือ ระหว่างคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ Asia Pacific Forum of National Human Rights Institution (APF) ซึ่งเป็นองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนระดับภูมิภาคเอเชีย แปซิฟิก องค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งแคนาดา (Canadian International Development Agency หรือ CIDA) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย และวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย

คณะอนุกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขอขอบคุณองค์กรและสถาบันการศึกษาข้างต้นทุกองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขอบคุณ นางพจนาด อินทรมานนท์ นางสาวสกวเดือน บุญงาม นายสุภินันท์ชัย แซ่ลี ผู้นำเสนอบทความ หวังว่าเอกสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์กับผู้สนใจ พร้อมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของการเสริมสร้างการเคารพสิทธิมนุษยชนในสังคมของชาวไทยทั้งมวล

สารบัญ

หน้า

คำนำ

บทที่ ๑ บทนำ

๓

บทที่ ๒ ๒ ขวบปี แห่งกระบวนการเรียนรู้กับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ๑๐
ในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

- เริ่มหัดโบยบิน ตามหาแสงที่ส่อง ๑๑
- โป่งไฮ : ตำนานการเดินทาง สู่อณาจักรไร้ส่ม ๑๓
- การค้นหาตัวตน : ทิศทางแห่งการก้าวเดินของชุมชน ๑๗
- กล่าวลาโป่งไฮ...ชุมชนแห่งการเรียนรู้และมิตรภาพ ๒๒
- ห้วยवाद : พื้นที่รองรับการอพยพ ๒๕
- เส้นทางสู่ความกล้าเผชิญที่ห้วยवाद ๒๗
- ชีวิตกับหน้าที่ : ความสูญเสียที่ไม่อาจประเมินค่า ๒๘
- กระบวนการพัฒนาที่ต้องทบทวน ๓๑
- ความอยู่รอดและความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ๓๔

บทที่ ๓

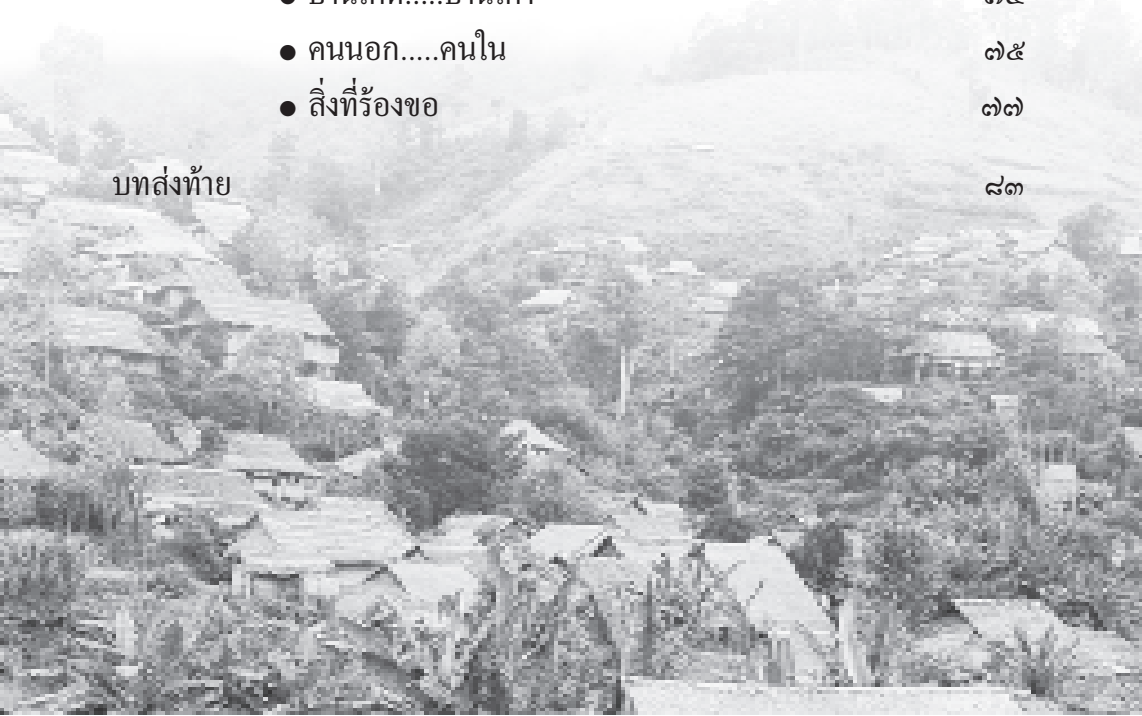
ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ชีวิตที่ได้เลือกหรือถูกเลือก ๓๙

- กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงภาคเหนือ ๔๐
- : ความเป็นมาและเงื่อนไขการเป็นผู้พลัดถิ่น
- เรียนรู้ร่วมกันจากการทำงาน ๔๓
- ขยายเครือข่ายในประเทศ ๔๔

● เครือข่ายชุมชนที่เรียนรู้ร่วมกัน	๕๓
● ชะตากรรมร่วมของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ	๕๓
● ทำไมจึงต้องพลัดถิ่น	๕๘
● พลัดถิ่นแล้วเป็นอย่างไร	๕๙
● ข้อเสนอเชิงนโยบายเกี่ยวกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ	๖๑

บทที่ ๔	ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ถึงเวลาต้องทบทวน	๖๕
	● ทบทวนสถานการณ์การพลัดถิ่นภายในประเทศ	๖๗
	● อคติทางชาติพันธุ์	๖๘
	● ชุมชนของผู้พลัดถิ่นและการมีส่วนร่วม	๖๙
	● บ้านหลังใหม่	๗๐
	● การช่วยเหลือทางมนุษยธรรม	๗๑
	● การพัฒนาชุมชน...	๗๒
	● บ้านเกิด.....บ้านเก่า	๗๔
	● คนนอก.....คนใน	๗๕
	● สิ่งที่ต้องการ	๗๗

บทส่งท้าย	๘๓
-----------	----

บทที่ 1

บทนำ

การพลัดถิ่นภายในประเทศ (Internal Displacement) หมายถึง การถูกบังคับให้เคลื่อนย้าย หรือการถูกทำให้เคลื่อนย้ายออกจากถิ่นที่อยู่เดิมโดยไม่ยินยอม ซึ่งขอบเขตของการเคลื่อนย้ายจะทำภายในเขตแดนของประเทศที่ผู้นั้นอาศัยอยู่ สาเหตุของการเคลื่อนย้ายนี้อาจเนื่องจาก: ความขัดแย้งทางทหาร สถานการณ์ความรุนแรง การละเมิดสิทธิมนุษยชน และภัยพิบัติทั้งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ โดยนัยนี้ ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (Internally Displaced Persons) จึงเป็นผู้ที่ถูกบังคับให้ต้องเคลื่อนย้ายจากถิ่นที่อยู่เดิมของตน โดยไม่สมัครใจ ถูกเลือกปฏิบัติไม่ได้รับความเป็นธรรม เป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน บ่อยครั้งมักเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะบุคคลตามกฎหมายของประเทศนั้นๆ

คณะกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ทำงานมาระยะหนึ่ง ได้รวบรวมประสบการณ์ในการทำงานด้านผู้พลัดถิ่นที่มีข้อชวนคิดด้านสิทธิมนุษยชนในหลายแง่มุม จึงได้จัดทำเอกสารเผยแพร่เรื่อง ประสบการณ์การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ เพื่อสะท้อนภาพให้เห็นถึงสภาพการพลัดถิ่นภายในประเทศ กรณีของประเทศไทย จากมุมมองของทำงานในพื้นที่ ซึ่งแม้ไม่มีประสบการณ์ตรง ในฐานะผู้พลัดถิ่นฯ แต่ได้คลุกคลีอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะในจังหวัดทางภาคเหนือ และใช้ชีวิตร่วมกับผู้พลัดถิ่นฯ มาแล้วระยะหนึ่ง

^๑สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, หลักการชี้แนะว่าด้วยการพลัดถิ่นในประเทศ พร้อมคู่มือประยุกต์ใช้หลักการชี้แนะฯ (เอกสารแปล) อยู่ระหว่างการจัดพิมพ์

กระทั่งปัจจุบัน ก็อาจกล่าวได้ว่าผู้เขียนบทความทุกท่าน ยังสานต่องานด้านนี้ร่วมกับผู้พลัดถิ่นฯ

สุภินันท์ชัย แซ่ลี ได้เล่าไว้ในบทความ “๒ ขวบปี แห่งกระบวนการเรียนรู้กับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ในการพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง” โดยสะท้อนถึงความประทับใจจากประสบการณ์ทำงานครั้งแรกของตน ณ บ้านโป่งไฮ อำเภอแม่ฮ้อย จังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงการเดินทางไปยังพื้นที่ของผู้พลัดถิ่นฯ บ้านห้วยวาด (บ้านใหม่สามัคคี) ตำบลทุ่งผึ้ง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง สภาพแวดล้อมที่ผู้พลัดถิ่นฯ ประสบ เปรียบเทียบพื้นที่ก่อนและหลังอพยพ โดยพื้นที่ประการหลังค่อนข้างกันดาร อันเป็นที่มาของปัญหาการทำกิน ตลอดจนความขาดแคลน หรือการเข้าไม่ถึงบริการสาธารณะขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การศึกษา การรักษาพยาบาล เป็นต้น

สกาเวเดือน บุญงาม ประมวลสถานการณ์และพื้นที่ซึ่งประสบปัญหาการพลัดถิ่นไว้ใน “ผู้พลัดถิ่น ภายในประเทศ” ชีวิตที่ได้เลือกหรือถูกเลือกเป็นเรื่องราวที่ถอดประสบการณ์จากการสร้างเครือข่ายผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (ภาคเหนือ) โดยรวบรวมประสบการณ์จากเอกสารและบทความของผู้รู้ และนักวิชาการที่มีชื่อเสียง และผลงานด้านชาติพันธุ์ในประเทศไทย ซึ่งพบเห็นการพลัดถิ่นในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ รวมทั้งได้เล่าจากประสบการณ์ตรงที่ได้พบเห็นและพูดคุย กับผู้พลัดถิ่นฯ ในพื้นที่ต่างๆ ในจังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ บ้านขุนน้ำคำ/บ้านธารทอง ตำบลแม่เงิน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย บ้านบาหลา ตำบลท่าตอน อำเภอแม่ฮ้อย จังหวัดเชียงใหม่ฯลฯ นอกจากนี้ยังนำเสนอความเห็นเกี่ยวกับแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาในกรณีที่รัฐเห็นว่าต้องอพยพคนออกจากพื้นที่

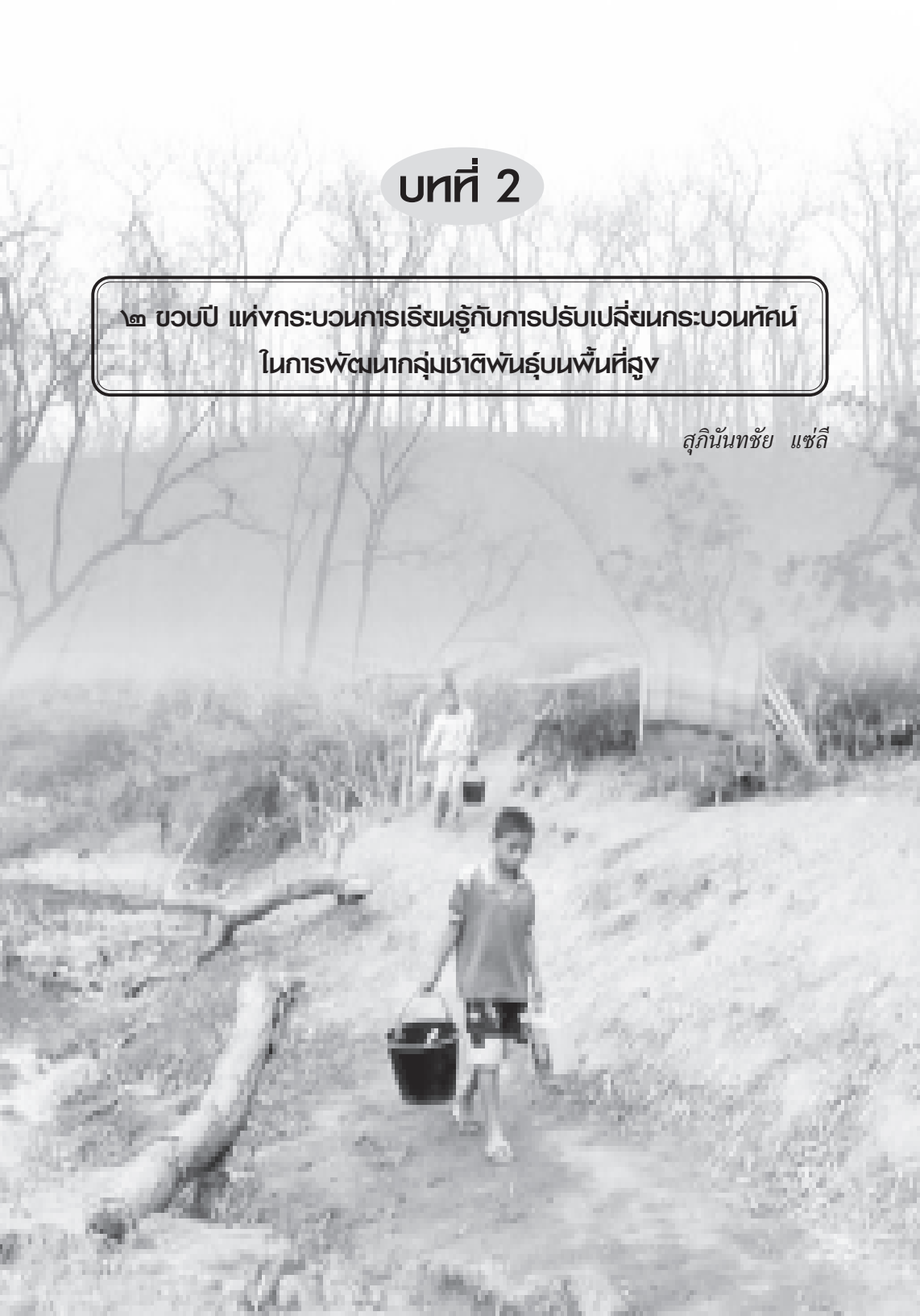
พจนาน อินทรمانนท์ ได้เสนอบทความ ชื่อ “ผู้พลัดถิ่น ภายในประเทศ.. ถึงเวลาต้องทบทวน” โดยทบทวนถึงสถานการณ์การพลัดถิ่นภายในประเทศไทย วิเคราะห์เกี่ยวกับรากฐานของปัญหา นโยบายอพยพคนออกจากพื้นที่ของรัฐบาล อันเนื่องจากการพัฒนาพื้นที่ตามแนวนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลฝ่ายเดียว โดยขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการอพยพ และการไม่ได้เตรียมการให้ความช่วยเหลือตามความเหมาะสมเพื่อรองรับการอพยพ เป็นต้น บทความนี้ยังเสนอให้แนวทางแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ชุมชน และผู้พลัดถิ่นฯ ในการ ยุติความขัดแย้ง หรือสภาพคับข้องใจ อันเนื่องจากนโยบายการอพยพคนของ รัฐบาล อันนำไปสู่สภาวะ “การพลัดถิ่นภายในประเทศ”

สาระที่นำเสนอทั้ง ๓ บทความได้สะท้อนถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชน อันเกิดจากสาเหตุของโครงการพัฒนาพื้นที่ให้เจริญในลักษณะต่างๆ ที่ฝ่าย รัฐบาลหวังดี คิดกำหนดเพียงฝ่ายเดียวมิได้คำนึงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ของประชาชนที่ดำเนินชีวิตอยู่ดั้งเดิมตั้งแต่ไม่เคยให้ชุมชนนั้นๆมีส่วนร่วมในการคิด หรือถามความต้องการของชุมชน ก่อนการประกาศโครงการ สิ่งที่มาคือ ปัญหาที่ต้องตามแก้ไขทั้งฝ่ายผู้พัฒนาและผู้ถูกพัฒนา บนพื้นฐานศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

บทที่ 2

๖๒ ขอบปี แห่งกระบวนการเรียนรู้กับการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์
ในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

สุภีนันทชัย แซ่ลี

เมื่อเริ่มหัดโบยบิน ตามหาแสงที่สองมา

สถานการณ์เริ่มตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ เมื่อทุกคนเริ่มก้าวเข้าไปในห้อง และนั่งลงด้วยความเงียบอย่างสงบ ต่างคนต่างมองหน้ากันและกัน แล้วก็รู้ว่า เวลาคงใกล้จะมาถึงแล้ว ที่ต่างจะต้องแยกย้ายกันเดินทางไป

เสียงอาจารย์ผู้คุมสอบดังขึ้นว่า “หมดเวลาแล้ว” ต่างคนต่างลุกจากที่นั่ง สอบและส่งข้อสอบรายวิชาสุดท้ายของเหล่านักศึกษาชั้นปีที่ ๔ การพัฒนาชุมชน รุ่น ๑๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

หลังจากออกจากห้องสอบมาแล้วต่างสถานการณ์ช่างแตกต่างไปจากก่อนเข้าห้องอย่างสิ้นเชิง ทุกคนเฮฮา ยิ้มแย้ม พูดคุยถึงการสอบและการเตรียมตัวกันหลังจากนี้ บ้างก็มีงานรองรับแล้ว บ้างก็ยังไม่ มี และบ้างก็ยังเรียนไม่จบ บางรายวิชา แต่สิ่งที่อยู่ลึกๆ ในห้วงของหัวใจแต่ละคน คือความทรงจำอันแสนดี ที่ได้เรียนรู้ร่วมกันตลอดระยะเวลาเกือบ ๔ ปี และเชื่อว่าบรรยาภาศและความรู้สึกนี้คงจะหาได้ไม่ก็ครั้งในชีวิต ก่อนที่ต่างคนจะแยกย้ายกันไปตามทางชีวิตของตนที่ได้ลิขิตไว้บ้างถูกคนอื่น หรือโชคชะตาลิขิตพาไป

ข้าพเจ้าเป็นคนที่ไม่ค่อยจะได้เข้าร่วมกิจกรรมการละเล่น สนุกสนาน
เฮฮา กับเพื่อนร่วมชั้นมากนัก ในช่วงเวลาที่ผ่านมา เพราะตั้งแต่ตอนที่เรียนอยู่
ชั้นปีที่ ๒ ได้ตัดสินใจว่า จะขอร่วมเรียนรู้กับศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษา (ต่อมาได้
เปลี่ยนเป็นสถาบันชาติพันธุ์ศึกษาและสถาบันชาติพันธุ์และสันติศึกษาในปัจจุบัน)
จนเป็นผลมาจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงได้เรียนรู้ และทำงานชิ้นเล็กชิ้นน้อย อยู่ใน
รอบรั้วมหาวิทยาลัยฯ

โป่งไฮ : ทำนทานการเดินทาง สู่อาณาจักรไร้สั้ม

ในราวปี ๒๕๔๓ โดยความร่วมมือของสถาบันชาติพันธุ์ศึกษา (ศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษาในขณะนั้น) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย และคณะกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้มีการดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : กระบวนทัศน์และฐานคิดใหม่ในการพัฒนาบนพื้นที่สูง สิทธิความมั่นคงของมนุษย์และสิทธิทางวัฒนธรรม ข้าพเจ้าไม่ได้ร่วมด้วยตั้งแต่ต้น แต่ก็พอจะรู้ว่า มีประมาณ ๓ พื้นที่ในการศึกษาวิจัยที่กระจายไปใน ๓ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และน่าน แต่ต่อมาก็ได้มีการขยายพื้นที่เพิ่มเติมอีกเป็น ๕ พื้นที่

การดำเนินงานในปีนั้น พื้นที่หนึ่งที่ค่อนข้างจะมีปัญหาเรื่องของผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่ คือ บ้านโป่งไฮ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนผู้ช่วยนักวิจัยอยู่ประมาณ ๒ ครั้ง/คน ก่อนที่ข้าพเจ้าจะเข้าไปเป็นคนที่ ๓ เหตุผลต่างๆ นานาจากการปรับเปลี่ยนผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่แต่ละครั้งทำให้พื้นที่นี้มีการดำเนินงานช้ากว่าในพื้นที่อื่นๆ

ระหว่างวันที่ ๒๕-๒๖ กันยายน ๒๕๔๗ ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากหัวหน้าโครงการให้ลงไปเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ในพื้นที่บ้านโป่งไฮ โดยให้พี่จะหวะ (ภานูวัฒน์ จะแฮลา) เป็นคนพาไปฝากกับชาวบ้าน ตอนนั้นทราบมาว่าผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ ปริญัดดา พันธุ์แสนกอก เป็นผู้หญิงและเป็นคนตัวใหญ่ ทำให้เริ่มมีความกลัวขึ้นมา คือ กลัวว่าเขาจะเป็นคนดุไหม เราจะสามารถอยู่ทำงานในหมู่บ้านโป่งไฮได้หรือไม่ แต่อีกด้านหนึ่ง กลับมีความสนใจอย่างยิ่งว่า ในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ จะมีน้อยหมู่บ้านนักที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการที่ได้รับการยอมรับ จึงทำให้อยากเห็นบุคคลดังกล่าวมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

การเดินทางไปบ้านโป่งไฮ อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่ โดยเดินทางผ่านอำเภอแม่เมาะไปประมาณ ๖-๘ กิโลเมตร และแยกจากบริเวณบ้านห้วยป่าซาง ในเขตพื้นที่ตำบล อำเภอเดียวกันเข้าไปอีกประมาณ ๔ กิโลเมตร ระหว่างทางเข้าไปในหมู่บ้าน ที่พบเห็นสองข้างทางคือ ไร่ส้มเขียวหวานที่เรียงรายไปตามเส้นทางจนเข้าไปในหมู่บ้าน พื้นที่ลาดชัน บนความซับซ้อนของเทือกเขาว่าหลายพันไร่ ถูกแผ้วถางเป็นแปลงเพาะปลูกส้มเขียวหวาน ในใจคิดอยู่ว่า นี่เป็นครั้งแรกที่ได้สัมผัสต้นส้มเขียวหวานอย่างใกล้ชิด หลังจากที่ได้ทานมากกว่า ๒๐ ปี และคิดขึ้นมาได้เลยว่า นี่สวนส้มมากมายขนาดนี้ ชาวบ้านคงดีกันถ้วนทั่ว

เมื่อผ่านเข้าไปในหมู่บ้าน สังเกตเห็นได้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการปลูกสร้างบ้านเรือนตามแบบของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ คือ การสร้างแบบยกพื้น และมีการใช้วัสดุจากธรรมชาติที่หาได้จากพื้นที่มาุงหลังคา และล้อมตัวบ้าน เรามุ่งตรงไปที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน การได้พูดคุยกับชาวบ้านกลับพบว่า พื้นที่สวนส้มส่วนใหญ่ที่เพาะปลูกไร่ล้อมรอบหมู่บ้านนี้ เป็นของนายทุนบ้าง พวกข้าราชการบ้าง หรือชาวบ้านในละแวกนั้นที่มีฐานะทางเศรษฐกิจบ้าง แต่ก็จะมีชาวบ้านในหมู่บ้านที่พอจะมีฐานะประมาณเกือบ ๑๐ หลังคาเรือน ที่ทำการเพาะปลูกส้มเขียวหวานด้วยเช่นกันผิดกับที่คิดไว้แต่ต้น

การได้พูดคุย และแนะนำตัวกับแกนนำในหมู่บ้านครั้งแรก ทำให้ได้รู้ว่าแกนนำของหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ทำงานกับสังคมและชุมชนมาอย่างโชกโชนเช่นกัน และสิ่งที่สังเกตเห็นได้อีกอย่างหนึ่งคือ กลุ่มแกนนำที่เป็นผู้หึงค่อนข้างที่จะมีบทบาทในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรภายนอกชุมชน และด้วยหลายๆ สาเหตุนี้ ทำให้ข้าพเจ้าได้เริ่มดำเนินงานกับกลุ่มแกนนำเหล่านี้ ที่มีบทบาทหน้าที่และความรู้ที่หลากหลาย แตกต่างกันไป แต่ก็ยอมรับ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้นมา

เมื่อเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน เสมือนกับชาวบ้านคนหนึ่ง ในชุมชน แต่เรามีทั้งความเหมือนและความต่างกับชาวบ้านในชุมชน ความเหมือน คือ อย่างน้อยเราก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ แม้ว่าจะเป็นคนละชาติพันธุ์ก็ตาม พวกเรามีความต้องการความสงบ การมีอาหารกิน ที่อยู่อาศัย และมีเงินใช้สอยในยามที่มีความจำเป็น ความต่าง คือ แม้ว่าเราเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ แต่เราก็ไม่ได้พูดภาษาที่สื่อสารกันเข้าใจ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เรียนรู้กันได้ หากเราสำนึกอยู่เสมอถึงความต่างว่าเป็นความหลากหลายที่สวยงาม และความเข้าใจ ซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของความเหมือน นั่นคือความเป็นมนุษย์ร่วมกัน

ชุมชนโป่งไฮ แม้ว่าในช่วงหนึ่งเคย ได้รับการยอมรับว่า มีความเข้มแข็งในการต่อสู้และเอาชนะยาเสพติด มีการบำบัดผู้ติดยาเสพติดด้วยชุมชน ความเชื่อ

และวัฒนธรรมก็ตาม แต่ในด้านของการเป็นผู้ผลิต แทบจะไม่สามารถพึ่งตนเองได้เลย เนื่องจากสภาพพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่ของชาวบ้านมีความลาดชัน ที่สำคัญ พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่ที่มีอยู่ได้มีการปลูกสิ่ง

เกือบทั้งหมด จึงไม่มีพื้นที่ในการปลูกข้าวไร่ หรือพืชผักอื่นๆ ที่สามารถนำมาบริโภค หรือจำหน่ายในระดับครัวเรือน และที่สำคัญวิถีเหล่านี้ เป็นวิถีการดำรงอยู่มาร่วมกว่าหลายชั่วอายุคน ที่ผ่านมา

ภายหลังจากที่ได้เข้าไปในหมู่บ้านก็เริ่มมีการปรับตัว เรียนรู้ทางสังคม วัฒนธรรมว่าสิ่งไหนควรหรือไม่ควร ทำได้หรือไม่ได้ และก็เริ่มพูดคุยกับแกนนำภายในชุมชนว่าเราจะร่วมกันหนุนเสริมชุมชนได้อย่างไร เราคุยกันหลายครั้ง ทั้งในเวทีการประชุมและการแลกเปลี่ยนต่างๆ ไปเมื่อได้พบปะกัน ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า ตัวเรานั้นยังด้อยอาวุโสนัก อีกทั้งยังเป็นครั้งแรก ในการทำงานชุมชนอย่างจริงจัง ที่ไม่ใช่การศึกษาชุมชนทั่วไป หรือการฝึกงานเป็นระยะเวลา ๓ เดือน หรือ ๖ เดือน แต่เป็นการทำงาน ที่หมายถึงชีวิตของชาวบ้านทั้งหมดลหมู่ในชุมชน ศักดิ์ศรี และความน่าเชื่อถือของโครงการและผู้ปฏิบัติงานอีกด้วย สิ่งเหล่านี้จึงตระหนักอยู่เสมอในการทำงานร่วมกับชาวบ้าน

การค้นหาตัวตน เพื่อจะรู้ว่าตนยืนอยู่ไหน :

ทิศทางแห่งการก้าวเดินของชุมชน

เมื่อแสงอาทิตย์สีทอง ส่องผ่านช่องไม้ ฝาบ้าน เข้ามากระทบร่างที่ยังนอนอยู่ในช่วงฤดูหนาว ทำให้รู้สึกว้างอบอุ่นเสียจริง ข้างกายบนหัวนอนมีตะกร้าสำหรับใส่ลิ้นจี่ใบหนึ่ง เก็บหนังสืออยู่หลายเล่ม เหนือขึ้นไปเป็นกระเป๋าดูหนังแบบสะพายหลังใบหนึ่ง และผ้าเช็ดตัว สภาพทั่วไปของห้องอันเป็นที่พักสำนักงาน ห้องประชุมรวมกันทั้งหมดบนบ้านของผู้เฒ่าอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีสภาพยกพื้นราว ๒ เมตร ฝาผนังและพื้น เป็นไม้ไผ่ลำใหญ่ ที่ถูกสับแล้วผ่ากลาง (ไม้ฟาก) เมื่อลมหนาวพัดผ่านมา จึงรู้สึกถึงความเหน็บหนาวในช่วงฤดูหนาว และอบอุ่นสบายในช่วงฤดูร้อน

เสียงประกาศจากเสียงตามสายของชุมชนดังก้อง ลักษณะของน้ำเสียง
ทุ้มดังอย่างชัดเจน ทั่วหมู่บ้าน เป็นภาษาลาหู่ แต่เจ้าตัวข้าพเจ้าไม่รู้วากำลังประกาศ
เรื่องอะไรอยู่ จึงพยายามมองหาคนช่วยแปล แล้วก็พอจะเดาว่า วันนี้จะมีการ
ประชุม เกี่ยวกับการหนุนเสริมหมู่บ้านของพวกเรา จะมีการทบทวน และวิเคราะห์
สถานการณ์ปัญหาพร้อมกันว่า หมู่บ้านมีปัญหอะไรบ้าง จะร่วมแก้ไขอย่างไร
ใครจะเป็นคนดำเนินการส่วนใด

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เป็นการ
ประกาศข่าวบ้านอีกรอบหนึ่ง
เนื่องจากเราได้มีการพูดคุยกับ
แกนนำ และกรรมการหมู่บ้าน
ก่อนหน้านี้ว่า จะมีการประชุม
ชาวบ้าน ให้ร่วมกันวิเคราะห์ถึง
สถานการณ์ปัญหาชุมชน เพื่อ
นำไปสู่การแก้ไขอย่างเป็นระบบ เกิดแผนงานชุมชน และเกิดกระบวนการอย่าง
มีส่วนร่วม โดยเน้นกระบวนการจากชาวบ้านเป็นหลัก

ก่อนการประชุม ได้มีการพูดคุยกับกลุ่มแกนนำอยู่หลายครั้ง เพื่อเป็นการ
ทำความเข้าใจร่วมกันว่า ต้องการอะไรจากการประชุม หลังจากที่ได้เข้าใจร่วมกัน
ในระดับหนึ่งแล้ว ให้ร่วมกันวางกระบวนการ บทบาทหน้าที่ของแต่ละคน
การเขียนโครงการ การติดต่อประสานงาน ทั้งกับองค์กร หน่วยงานภายนอก
ชุมชน และกับชาวบ้านในชุมชน

หลังจากการประชุมชนวิเคราะห์ชุมชนแล้ว ปรากฏว่า หมู่บ้านประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่ดินทำกินมากที่สุด สืบเนื่องจาก พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ที่ทำกินหรือเพาะปลูกจำกัด และไม่มีทางเลือกหลายในการเพาะปลูก แต่ขณะเดียวกัน ด้านดีของชุมชน คือ ความเชื่อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นทุนทางสังคม ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อต่อพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่ใกล้กับชุมชน มีการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง และมีการเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างพอควร แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า พื้นที่ที่ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแล้ว ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ แม้ว่าชาวบ้านจะมีการดูแลป่าไม่อย่างเต็มที่ และต่อเนื่องมาอย่างไรก็ตาม

ชาวบ้านตระหนักดีว่า แม้หากจะมีการดูแลอย่างต่อเนื่อง แต่หากไม่สามารถดูแลให้เป็นรูปธรรม ที่เกิดการยอมรับในระดับหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ด้วยแล้ว เป็นเรื่องที่ยากแก่การเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างแน่นนอน จึงได้มี

การพยายามวางแผน การดำเนินงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ในรอบหนึ่งปี และมีการส่งเสริมการปลูกไม้ตามที่ทำกินหัวไร่ปลายนา เพื่อลดการเข้าไปเก็บเกี่ยวหน่อไม้ในป่า ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคในครัวเรือนหรือการค้าขาย เพื่อเป็นรายได้ก็ตาม

จากแผนดังกล่าว ได้มีการร่วมการดำเนินการ ทำแนวป้องกันไฟป่าในเวลาต่อมา มิใช่เป็นการเริ่มต้น แต่เป็นการดำเนินการ ที่มีการประสานกับหน่วยงานองค์กรภายนอกมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะแต่เดิม ชาวบ้านมีการดำเนินการทำแนวป้องกันไฟป่า ในฐานะคนที่อยู่อาศัยร่วมกับป่า ด้วยจิตสำนึก ผ่านความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม โดยไม่ได้คำนึงถึงเรื่องของผลประโยชน์ แต่เมื่อสังคมเกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ด้วยเงื่อนไขและสาเหตุต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการทำให้เกิดการยอมรับ ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่

กล่าวลาโป่งไฮ...ชุมชนแห่งการเรียนรู้และมิตรภาพ

นับเป็นเวลากว่าปีครึ่ง ที่ข้าพเจ้าได้เข้าไปเรียนรู้ กระบวนการทำงานใช้ชีวิต ร่วมกับชาวบ้านโป่งไฮ ตนเองยอมรับดีกว่า ก่อนที่จะเข้าไปทำงานกับชาวบ้านนั้น ยังคงไม่มีความรู้ในการจัดกระบวนการต่างๆ แต่เมื่อได้สัมผัสกับกลุ่มแกนนำ ที่ผ่านร้อนผ่านหนาว ในการทำงานมากมายกว่าครึ่งค่อนชีวิตที่ผ่านมา และการเปิดใจให้กับคนตัวเล็กๆ คนหนึ่งอย่างตัวข้าพเจ้า ได้เข้าไปร่วมกันหนุนเสริม ซึ่งกันและกัน ทำให้ข้าพเจ้ารู้ว่าต้องเรียนรู้อะไรจากที่นี่อีกเยอะ เพราะการทำงานจริงแตกต่างกับการเรียนอยู่ในห้องเรียน และอย่างน้อยที่สุด ความเป็นชาติพันธุ์ แต่หากความต่างตรงนี้ กลายเป็นอุปสรรค ในการทำงานคงไม่ดีแน่ แต่ที่แน่ๆ คือ ต่างฝ่ายต่างอยากเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกันอยู่เสมอ

สิ่งที่ได้รับจากที่นี่ คือ การเรียนรู้ทั้งทฤษฎี และปฏิบัติโดยตรง ทุกอย่างก้าว ของการทำงานกับชาวบ้าน คือการเรียนรู้กันและกัน ที่ไม่มีใครจะสอนให้กันได้เหมือนในห้องเรียน

ระยะเวลาในช่วงหนึ่ง เราดูเหมือนจะถูกทดสอบจากชาวบ้าน ทั้งทางความคิด และความจริงจังในการทำงาน แต่เชื่อว่าตนเองผ่านจุดนั้นมาได้ เพราะการร่วมเรียนรู้ด้วยกัน โดยชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ไม่ใช่ผู้ปฏิบัติงานเป็นศูนย์กลาง

และที่ชุมชนแห่งนี้ นอกจากจะได้เรียนรู้การทำงานต่างๆ แล้ว ข้าพเจ้ายังได้มิตรสหายอีกด้วย ความสัมพันธ์ที่ข้าพเจ้าได้รับเหมือนกับเป็นครอบครัวหนึ่งของข้าพเจ้า ที่มี พ่อ-แม่ พี่-น้อง ค่อยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม เข้าบ้านนี้ออกบ้านโน้น

ในทุกเช้าของวันสัปดาห์ จะมีเสียงเด็กดังแต่เช้า เพราะเด็กๆ เหล่านี้ต้องรีบเตรียมน้ำอุ่นใส่กาน้ำร้อน หรือกระบอกลูกไม้ไฟ เพื่อนำไปดำหัวผู้นำ หรือผู้ใหญ่ในชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ดีงามที่มีการสืบทอดกันมา มีผลให้เด็ก เยาวชน ในชุมชน รู้จักเคารพผู้ใหญ่ และรู้จักการให้อภัยแก่กันและกัน ดังนั้น ในทุกๆ เช้าของวันสัปดาห์ จึงรู้สึกเห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ ที่แสดง/ถ่ายทอดออกมาด้วยการเคารพ ซึ่งกันและกัน เป็นวัฒนธรรมที่ดีงามควรสืบทอดต่อไปอย่างดีงาม

เมื่อแสงอาทิตย์ยามเย็นลับลง ขอบฟ้าที่เนินเขาสูงดอยผ้าห่มปก เป็นเวลาที่บ่งบอกว่า วันเวลาได้ผ่านพ้นไปอีกวันแล้ว ขณะเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าได้ข่าวจากเพื่อนร่วมงานว่า มีอีกพื้นที่อื่นเจ้าหน้าที่ในพื้นที่กำลังจะลาออกไปด้วยเงื่อนไขต่างๆ พื้นที่ว่านั้น คือ บ้านห้วยवाद ตำบลทุ่งผึ้ง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ในใจคิดว่าไม่อยากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้เลย เพราะส่วนตัวเชื่อว่า ผู้ที่ปฏิบัติงาน อยู่ในบ้านห้วยवादขณะนั้น (พี่จะหะ) น่าจะเหมาะสมที่สุด ที่จะทำงานอยู่ที่บ้านห้วยवाद เพราะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และพี่เขาเป็นคนที่มีความอดทนและมีทักษะในการทำงานกับชุมชนได้ดีอยู่แล้ว ขณะที่อยู่ในช่วงระหว่างครึ่งๆ กลางๆ ของการดำเนินโครงการ เกรงว่าหากเกิดการเปลี่ยนแปลงอาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำงานต่อไป

ห้วยวาด..พื้นที่รองรับการอพยพ

หลังจาก พี่จะหะได้ลาออกไปอย่างเป็นทางการแล้ว ข้าพเจ้าได้อาสาเข้าไปทำงานที่ห้วยวาด เพราะโดยส่วนตัว ข้าพเจ้ามีความเชื่อว่า ห้วยวาดน่าจะยังคงมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีเกิดขึ้นได้ เพียงแต่อาจจะใช้เวลาอยู่บ้าง และที่สำคัญคงต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้าน และหน่วยงาน องค์กรในพื้นที่ ร่วมกันขับเคลื่อน แก้ไขปัญหา โดยไม่โยนภาระการแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นในบ้านห้วยวาดขณะนี้ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้น และมีความเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่สามารถที่จะแก้ไขได้จากจุดใดจุดหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เท่านั้น

ดังนั้น ในช่วงปลายฤดูร้อน และต้นฤดูฝนของปี ๒๕๔๘ ข้าพเจ้า ได้เข้าไปรู้จักกับชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ด้วยความหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ชาวบ้านมีความสามารถและศักยภาพ อยู่แล้ว เพียงแต่จะพยายามช่วย

กระตุ้น และหนุนเสริม กระบวนการให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็ง และตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาชุมชนให้มากยิ่งขึ้น เพราะว่าเรามีทีมงานอีกหลายคน ที่มากด้วยประสบการณ์คอยหนุนเสริมอยู่ด้วยเช่นกัน และด้วยปัจจัยหลายๆ ปัจจัย เหล่านี้ทำให้ไม่เคยคิดว่าจะรู้สึกท้อ แต่ขณะเดียวกัน กระบวนการที่เราคิดว่าการมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน โดยตรง จะสั้นไหลขนาดไหน เป็นคำถามที่มักเกิดขึ้นในใจช่วงแรกๆ ที่ได้เข้าไปอยู่กับชาวบ้าน

ชาวลาหู่บ้านห้วยวาด ในอดีตนั้น มาจากบริเวณดอยแม่เม่า ซึ่งมีหลาย
หย่อมบ้าน และความหลากหลายกลุ่มกัน ตามสภาพพื้นที่ ความเชื่อ และการ
ดำรงอยู่ ซึ่งชาวลาหู่เหล่านี้ต้องมาอยู่รวมกันที่ห้วยวาด (บ้านใหม่สามัคคี) ตำบล
ทุ่งผึ้ง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ที่มีลักษณะสภาพพื้นที่เป็นป่าเสื่อมโทรม
ดินปนหิน หน้านดินน้อย ซึ่งลักษณะทางกายภาพที่กล่าวมานี้มีความแตกต่างอย่าง
สิ้นเชิงไปจากพื้นที่เดิมที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมต่อการเพาะปลูกและ
การทำมาหากินตามวิถีที่สะสมมาหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านต้องเรียนรู้ ปรับวิถี
การทำกิน และการเพาะปลูก เปรียบได้ดั่งกับว่า ชาวบ้านกำลังทำวิจัยชีวิตจริง
ที่จะไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะสะสมประสบการณ์ใหม่ เพื่อ
การเติมพ้นกับการมีชีวิตรอดต่อไปบนพื้นที่ใหม่ ในปลิวเพลิงที่ร้อนรุ่มกว่าเดิม
พื้นดินทำกินที่เต็มไปด้วย หินลูกวิ่ง และลำธารที่เหือดแห้ง อันกลายเป็น
สัญลักษณ์แห่งปัญหาของชาวบ้าน ที่มักจะถูกละเลยยกขึ้นมากล่าวถึงเสมอ ในยาม
ที่พวกเราพูดถึงปัญหาชุมชน

เส้นทางสู่ความสำคัญที่ห้วยवाद

จากทางหลวงสายอำเภอวังเหนือ-อำเภอแจ้ห่ม แยกเข้าไปในหมู่บ้านห้วยवाद มีระยะทางประมาณ ๖-๗ กิโลเมตร มีอยู่ ๒ เส้นทาง คือ ลำปาง-แจ้ห่ม หรือ เวียงป่าเป้า-วังเหนือ-แจ้ห่ม ขึ้นอยู่ว่าคุณจะใช้สายทางไหน และเมื่อข้าพเจ้า ลงจากรถเมล์สี่ล้อ เชียงราย-ลำปาง และเดินทางสาย ลำปาง-แจ้ห่ม พร้อมกับ กระเป๋าใส่เสื้อผ้า ๒-๓ ชุด และอาหารอีกจำนวนหนึ่ง ก็มุ่งหน้าเดินไปตามทาง ที่แยกเข้าไปทางองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งผึ้ง ก่อนถึงทางแยกถนนลูกรัง จะเป็นถนนลาดยางประมาณ ๑ กิโลเมตร อากาศในช่วงบ่ายช่างร้อนยิ่งนัก มองไป ช้างหน้าเห็นปลิวเพลิง บนพื้นถนนที่ว่างเปล่า ปราศจากรถวิ่งผ่านในช่วงเวลานั้น ในใจคิดอยู่ว่าเราจะเดินไปถึงไหม แล้วจะมีรถผ่านมาหรือเปล่านะ ขณะเดียวกัน ก็คิดว่าชาวบ้านกำลังทำอะไรอยู่นะ หากเราโทรศัพท์ไปให้พวกเขามารับ คงจะเป็น ภาระของพวกเขาเปล่าๆ เมื่อคิดว่าต้องเดินแล้วจึงมุ่งหน้าต่อไปเรื่อยๆ จากดอยเล็กๆ ลูกหนึ่งผ่านไปอีกลูกหนึ่ง พอเหนื่อยก็นั่งพักเป็นช่วงๆ ต้นไม้ใบหญ้า ๒ ข้างทาง แห้งเหี่ยวราวกับว่าไม่มีชีวิตแล้ว ร่องรอยการเผาไหม้พื้นที่สองข้างทาง ยังมีให้ เห็นอย่างต่อเนื่อง แม้ระยะทางจะประมาณ ๗ กิโลเมตร หากเรานั่งรถ ก็ใช้เวลา ไม่นานนัก แต่หากเราเดินก็ช่างเป็นระยะทางที่ไกลยิ่งนัก

ตะวันเกือบจะตกดินแล้วเวลาใน ขณะนั้น ขณะที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึง บริเวณห้อมบ้านแม่ตาง ในบ้านห้วยवाद ถือว่าโชคดียิ่งนักที่เดินเข้ามาถึงก่อนค่ำ แล้วเย็นวันนั้น ก็ได้มีการเรียกเพื่อพูดคุย กัน ผู้นำหมู่บ้านก็ให้ตัวข้าพเจ้าแนะนำตัว

“อ-บ-อ-ยา ง่า-จะโหล ลาหู่-มะแฮก ง่า-แคก-แม่่ว” (สวัสดิ์ครับ ผมชื่อจะโหล ไม่ใช่คนลาหู่ ผมเป็นคนม้ง) และนี่เป็นคำแนะนำตัวสั้นๆ กับชาวบ้านห้วยवादในคำคั้นนั้น

“ชีวิต” กับ “หน้าที่” ความสูญเสียที่ไม่อาจประเมินค่า

ภายใต้การสั่งอพยพเคลื่อนย้ายชาวบ้านแม่เฒ่า แม่ตาง ห้วยริน แม่ปอย ตำบลทุ่งผึ้ง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ให้ลงมาอยู่ในพื้นที่รองรับ คือบ้านห้วยवाद โดยการรับผิดชอบของที่ว่าอำเภอแจ้ห่มหน่วยงานอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท จังหวัดลำปาง ถือได้ว่าเป็นการดำเนินการที่ประสบผลสำเร็จของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ ในแง่ของการนำชาวบ้านประมาณ ๘๕ ครอบครัว กว่า ๓๖๐ ชีวิต อพยพออกจากพื้นที่ป่าได้ ด้วยเงื่อนไขการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และการอยู่อาศัยในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ รวมถึงการกล่าวอ้างถึงเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิต แต่ด้วยวิธีการแก้ไขปัญหาก็กลับไม่สำเร็จเลย ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ในระยะยาว กลับยิ่งซ้ำเติม ให้เกิดคำถามกับชาวบ้าน ในด้านของความมั่นคงในชีวิต และที่อยู่อาศัย

พื้นที่รองรับการอพยพมีสภาพเป็นป่าเต็งรัง ป่าไผ่ มีลำห้วย น้ำฝนไหลผ่าน แต่แหล่งขอในช่วงฤดูอื่นๆ อาณาบริเวณพื้นที่ ไม่เพียงมีสภาพเป็นป่าเต็งรัง ป่าไผ่ ยังไม่สามารถกักเก็บความชุ่มชื้นได้แล้ว สภาพพื้นดินยังมีลักษณะดินปนหิน (ดินลูกรัง) ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก

การอพยพครั้งนี้ ทางอำเภอได้ให้ข้อสัญญากับชาวบ้านไว้ ๖ ประเด็นด้วยกัน คือ ๑) จะดำเนินการลงรายการพิจารณาสถานะบุคคลให้ชาวบ้าน เมื่ออพยพมายังพื้นที่รองรับแล้ว ๒) จะดำเนินการก่อตั้งหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านทางการ ๓) จะมีการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้ครอบครัวละ ๕ ไร่ และที่อยู่อาศัย ครอบครัวละ ๑ ไร่ ๔) จะมีการจัดการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบ ๕) จะมีการจัดระบบโครงสร้างพื้นฐาน ถนน ไฟฟ้า บ่อบาดาล และฝายกั้นน้ำ และ ๖) จะมีการส่งเสริมการเกษตร โดยเกษตรตำบล เป็นต้น ในการอพยพลงมา ในพื้นที่รองรับแล้วหลายประเด็น ถือว่า มีการดำเนินการไปแล้วบ้าง ในระดับหนึ่งก็น้อยมาก แต่อีกหลายประเด็นกลับมีเงื่อนไขเกิดขึ้นมากมายตามมา เนื่องจากเป็นแค่สัญญาลมปากที่ไม่มีหลักฐานให้ชาวบ้านได้ทวงถาม ทำให้ไม่สามารถดำเนินการ หรืออาจกล่าวได้ว่า แทบไม่มีการดำเนินการแต่อย่างใด

นี่เป็นอีกกรณีหนึ่ง ในการแก้ไขปัญหของเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง ที่มุ่งแก้ไขปัญหของตัวเอง โดยไม่ได้คำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อของผู้ถูกอพยพ หรือผู้ถูกกระทำไม่ว่าเงื่อนไขใดๆ ก็ตาม

ดังนั้น เมื่อหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาของรัฐเสร็จสิ้นแล้ว ต่อจากนี้ คงเป็นชีวิตของชาวบ้านว่าจะปรับตัวกับสภาพพื้นที่ใหม่อย่างไร และจะกลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่จะต้องตามแก้ไขอีกไม่จบสิ้น โดยมีชาวบ้านสะท้อนว่า

การอพยพครั้งนี้ มีทั้งกลุ่มที่เต็มใจอพยพ และกลุ่มที่ไม่ได้เต็มใจอพยพ แต่อย่างไรก็ตาม การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งนี้ อาจเป็นการอพยพเคลื่อนย้าย ที่แตกต่างไปกว่าครั้งอื่นๆ ที่ผ่านมา เพราะการเลี้ยงดูชีวิตในพื้นที่อยู่อาศัยทำกินแห่งใหม่ หรือพื้นที่รองรับการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งนี้ ชาวบ้านแทบจะไม่สามารถแสดงออกถึงความสามารถในการผลิต และการพึ่งตนเองในการยังชีพได้ ต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชนในการดำรงชีวิตแทบทุกด้าน

กระบวนการพัฒนาที่ต้องทบทวน

เมื่อการเข้าไปใช้ชีวิตอยู่กับชาวบ้าน เข้าสู่ฤดูฝน จะเห็นต้นข้าวโพด และข้าวไร่ ที่พอจะปลูกได้บ้างในบางพื้นที่ในละแวกนั้น เริ่มเจริญเติบโตขึ้นมา ขณะที่ต้นไม้ใบหญ้าก็เริ่มผลิใบใหม่ออกมา ทำให้พื้นที่ป่าเต็งรังรอบๆ บริเวณนั้นเขียวขึ้นมาบ้าง

การทำงานกับชาวบ้านห้วยवाद เดิมที มีความตั้งใจ ที่จะใช้แนวทางการทำงานที่คล้ายกับบ้านโป่งไฮ อำเภอแม่เอย จังหวัดเชียงใหม่ โดยการพูดคุยประสานงานผ่านแกนนำหลักในหมู่บ้าน แล้วให้แกนนำเหล่านี้ เป็นผู้ปฏิบัติ หรือนำไปปรึกษาหารือกับชาวบ้านทั้งหมด เพื่อดำเนินการร่วมกับชาวบ้าน อีกทีหนึ่ง การเริ่มดำเนินงานประสานกับแกนนำชาวบ้านห้วยवाद ในช่วงแรก ไม่ได้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากแกนนำชาวบ้านไม่ค่อยมีการประสานกับชาวบ้านมากนัก แม้ว่าจะมีการพูดคุยกันเข้าใจ แล้วก็ตาม อีกทั้งชาวบ้านห้วยवादมีการตั้งบ้านเรือนกระจุกกระจายกันไปตามห้วย่อมบ้านที่อพยพมาร่วมกัน ทำให้การประสานงานไม่เกิดขึ้นจริงในการทำงาน และที่สำคัญที่สุด ชาวบ้านไม่เคยทำงาน ในลักษณะเช่นนี้มาก่อน รวมทั้งการที่ต้องทำมาหากินเป็นกิจวัตร ทำให้ชาวบ้านเองไม่มีการขับเคลื่อนงานผ่านระบบที่มีแกนนำเป็นหลัก

เมื่อการทำงาน โดยให้แกนนำเป็นหลักในการประสาน ไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริงในพื้นที่บ้านห้วยวาด ทำให้เกิดคำถามที่จะต้องหาวิธีการในการดึงชาวบ้านให้มีความตระหนักต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญอีกครั้งนี้

ข้าพเจ้าจึงได้ลองเดินเข้าไปคุยกับชาวบ้าน ในแต่ละหย่อมในหมู่บ้าน ที่กระจายกันไป ทำให้ได้พบประเด็น ที่ต้องคิดเพิ่มเติมว่า ชาวบ้านในแต่ละหย่อม นั้น มีแกนนำ ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือตามธรรมชาติมาก่อนการอพยพมาที่บ้านห้วยวาดแล้ว และผู้นำที่เป็นทางการในหมู่บ้านในขณะนี้ เป็นการแต่งตั้งโดยนายอำเภอแจ้ห่ม ส่วนหนึ่งอาจทำให้ชาวบ้านเอง ไม่ค่อยยอมรับเท่าที่ควร และการเข้าไปคุยกับแกนนำแต่ละหย่อมบ้าน ทำให้ข้าพเจ้ารู้ว่าการประสานการดำเนินงานแต่ละเรื่อง แต่ละหย่อมบ้าน จะสามารถประสานใครได้บ้าง เพื่อให้กระบวนการดำเนินงานขับเคลื่อนและลื่นไหลมากยิ่งขึ้น จึงได้ทดลอง โดยการประชุมร่วมกับชาวบ้านแต่แยกเป็นหย่อมๆ ในประเด็นเดียวกัน จากนั้นค่อยนำข้อสรุปจากเวทีย่อยในแต่ละหย่อมบ้านมาพูดคุยรวมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อหาข้อสรุปรวมของชุมชน

เมื่อการประสานผ่านแกนนำ แต่ละหย่อมบ้าน มีความเป็นไปได้ มากกว่า การที่ต้องให้ผู้นำชุมชนรับผิดชอบคนเดียว ในการทำงานกับชาวบ้านห้วยวาดจึงมีความแตกต่างไปหมู่บ้านที่ข้าพเจ้าเคยทำมาก่อน และในการพูดคุยกันแต่ละครั้ง ก็ต้องใช้ช่วงเวลาเช้าๆ หรือไม่กี่ช่วงเย็น ที่ชาวบ้านกลับจากการทำงานมาแล้ว จากการใช้วิธีการทำงานดังกล่าว เป็นผลให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน กลุ่มหนึ่งขึ้นหลายครั้งชุมชน อย่างเช่น การปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน การร่วมกันสร้างแท้งค์เก็บน้ำประจำแต่ละหลังคาเรือน เป็นต้น ซึ่งทำให้

ข้าพเจ้าได้เห็นศักยภาพของแกนนำตามธรรมชาติ และความพยายามในการ
แก้ปัญหาของตนเองของชาวบ้าน ที่ไม่แน่ใจว่าหน่วยงานพัฒนาอื่นๆ จะได้
ตระหนักถึงมันมาก่อนหรือไม่

ความอยู่รอด และความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ

ในการดำรงอยู่ของคนทุกคนไม่สามารถปฏิเสธอาหารได้เลย โดยเฉพาะน้ำ ข้าว และพืชผัก ถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักเบื้องต้น ที่ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ควรจะมี สิ่งเหล่านี้ หรือสามารถผลิตได้ แต่ปรากฏว่าชาวบ้านห้วยवादแทบจะไม่สามารถ ผลิตได้อย่างเพียงพอ และหากเราหันกลับไปมองที่ต้นของเหตุ คงไม่ใช่ชาวบ้าน ไม่มีการดิ้นรน ทำมาหากิน เหมือนเช่นคำกล่าวหาของใครต่อใครที่ได้ยินเสมอ ในการเข้าไปทำงานที่ห้วยवाद แต่ด้วยสภาพที่จำกัด และไม่เอื้ออำนวยต่อการ ทำกินหลายๆ ประการ โดยเฉพาะสภาพพื้นที่ ที่ไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก เนื่องจากเต็มไปด้วยหินลูกรัง อีกทั้งยังขาดแคลนน้ำ สำหรับการเพาะปลูก ข้าวไร่ น้ำดื่มไม่เพียงพอในช่วงฤดูร้อน เพราะเป็นบ่อบาดาล ทำให้ชาวบ้านต้องเดินไป ชักผ้า อาบน้ำ ล้างซาม และ ตักน้ำจากแม่วัง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน มาดื่ม มากิน มาใช้ในครัวเรือนอยู่ทุกๆ วัน ในช่วงฤดูแล้ง ปัจจัยเหตุเหล่านี้ทำให้ ชาวบ้านหลายๆ ครอบครัวต้องหาที่พึ่งอื่น อย่างเช่น การอพยพไปอยู่อาศัย กับญาติพี่น้องต่างพื้นที่ ต่างอำเภอ ต่างจังหวัด ที่สามารถทำมาหากินผลิตได้ บางครอบครัวกลับหันหน้าไปสู่เรื่องที่ผิดกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องยาเสพติดเป็นต้น เมื่อชาวบ้านมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องยาเสพติดแล้ว กลับทำให้เป็นเงื่อนไขและ ข้อจำกัดในการเข้ามาช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการห้วยवादได้ ถูกตีตรา และถูกตัดสิน จากอคติของ หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ที่มีต่อกลุ่ม ชาติพันธุ์ลาหู่กลุ่มนี้ โดยที่พวกเขาไม่มีโอกาส ได้ตอบโต้ และคงไม่มีใครได้ยิน เลียงอธิบายของพวกเขาด้วย

การพยายามหนุนเสริมให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ในระยะยาวของโครงการ ภายใต้ความร่วมมือของคณะกรรมการสภามิชนชนแห่ชาต คณะอนุกรรมการด้านลทลของกลุ่มาตลพ้ันธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเยงราย และวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเยงราย ที่ผ่านมานั้น ได้พยายามให้มีการเรียนรู้โดยตรง ผ่านการกระบวนการทำงานร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ อย่างเช่น

๑) แปลงพืชผักสวนครัว หลังการประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้านทำให้ทราบความต้องการในการเพาะปลูกชนิดของพืชผัก ที่ชาวบ้านอยากทาน อยากปลูก ดูแล รักษา และคาดว่าจะปลูกได้ในบางพื้นที่ของบ้านห้วยวาด ชาวบ้านกลุ่มที่เริ่มดำเนินการมีประมาณ ๑๒ ครอบครัว ทำการเพาะปลูกพืชผักกว่า ๕-๖ ชนิด อาทิ ฟักทอง ถั่วยาว มะเขือยาว มะเขือเทศ ผักกาดดอย มะระหวาน ต้นหอม ผักชี บนพื้นที่ประมาณ ๒ งาน บริเวณริมแม่น้ำวัง ที่ห่างจากหมู่บ้านไปกว่า ๘๐๐ เมตร โดยชาวบ้านมีการจัดเวรกันเข้าไปดูแล เป็นระยะเวลากว่า ๒ เดือน

ปรากฏว่าพืช บางชนิดไม่ให้ผลผลิตเลย ขณะที่พืชบางชนิดกลับให้ผลผลิตได้ในระดับหนึ่ง การรวมกันในลักษณะเช่นนี้ในอดีตแทบจะไม่มีเลยในพื้นที่เดิม เพราะในพื้นที่เดิมมีความอุดมสมบูรณ์สูง ปลูกริมาณน้อยก็พอเลี้ยงดูคนทั้งครอบครัว อีกทั้งไม่ต้องแบ่งเวลาไปดูแลมากนัก ก็ได้ผลผลิตเหลือกิน ขณะที่ในพื้นที่บ้านห้วยวาดจำเป็น ต้องมีการรวมกัน ผลผลิตยังไม่เพียงพอ ส่วนตัวชาวบ้านไม่เคยชินกับระบบการรวมกันผลิตในลักษณะเช่นนี้มาก่อน อย่างไรก็ตาม นี่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านเรียนรู้ใหม่สิ่งหนึ่ง แต่กลับเป็นความสูญเสียอีกมากมาย ที่ไม่สามารถประเมินค่าการดำรงชีวิตออกมาได้เลย

๒) แท้จริงเก็บน้ำฝนประจำบ้าน เนื่องจากน้ำเป็นสิ่งสำคัญมากในการดำรงชีวิต และเมื่อชาวบ้านประสบปัญหากับการขาดแคลนน้ำบริโภค และหลายต่อหลายครั้ง ที่ต้องไปตักน้ำในแม่น้ำวังมาบริโภค ทั้งๆ ที่ทราบว่าน้ำนั้นไม่เหมาะต่อการบริโภค ด้วยความจำเป็นอย่างยิ่งดังกล่าว จึงได้มีการพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านในแต่ละห้วย่อม ถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เป็นไปได้ เนื่องจากหน่วยงานที่รับผิดชอบต่างทราบดีถึงปัญหาดังกล่าว แต่ไม่มีความจริงใจที่จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหายอย่างจริงจังเลย

การคุยกับชาวบ้านทั้ง ๓ หย่อมบ้านได้ข้อสรุป ของความต้องการทำ
แท้งค์น้ำ ซึ่งความตั้งใจแรกคือ ให้ชาวบ้านอาสาสมัคร จากแต่ละหย่อมบ้านๆ
ประมาณ ๑๐ คน เพื่อช่วยกันสร้างแท้งค์น้ำให้กับชาวบ้านในแต่ละหย่อมทั้งหมด
โดยต้องรับผิดชอบในการดำเนินการทุกขั้นตอน ทุกบ้าน/หลังคาเรือน เพราะมี
บางครอบครัว/หลังคาเรือนมีแต่ผู้หญิง คนชรา และเด็ก หากแยกย้ายกันคงไม่
สามารถทำได้แน่ ระยะเวลา ๑ เดือน กับจำนวน ๗๖ หลังคาเรือน ได้มีแท้งค์
เก็บน้ำฝนใช้ จึงได้ถูกก่อสร้างขึ้น โดยการดำเนินงานร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งนับเป็น
การร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง ที่พิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพของพวกเขา
เชื่อว่าสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

ปัจจุบันชาวห้วยवाद ดำเนินชีวิตอย่างลุ่มๆ ดอนๆ มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามา
ดูแล เยี่ยมเยียนเป็นบางครั้ง การศึกษาและการสาธารณสุขมีบริการในหมู่บ้าน
ตามกฎหมายที่ทางราชการกำหนด แต่เมื่อถามถึงเรื่องเศรษฐกิจ ชาวลาหู่ส่วนมาก
มีความรู้ความชำนาญเรื่องการเกษตร ถ้าดินดี มีน้ำ เขาก็จะอยู่ได้อย่างสุขสบาย
แต่สภาพของห้วยवादที่อพยพมาอยู่ ที่ดินและน้ำก็ไม่เหมาะจะทำการเกษตร
อย่างที่คุ้นเคยในถิ่นเดิม ชาวบ้านจึงขัดสนไม่สามารถเพาะปลูกได้ ส่วนหนึ่ง
(หนุ่ม-สาว) ออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ แต่เขาเหล่านั้นก็ถูกกดค่าแรงถูกๆ เนื่องจาก
ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน พูดภาษาไทยกลางไม่ชัด บางคนพูดไม่ได้ทำให้ถูก
เอารัดเอาเปรียบในหลากหลายวิธี

จากบทเรียนของการทำงานร่วมกับชาวลาหู่ที่ห้วยवादที่ผ่านมา นั้น ข้าพเจ้า
ขอแสดงความรู้สึกว่า “ขอเพียงเราได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมเข้าไป
แก้ไขอย่างจริงจังและจริงใจ บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกระบวนการ
มีส่วนร่วมของชุมชน ในการแก้ปัญหาของตนเองอย่างยั่งยืนก็สามารถ เกิดขึ้น

จริงได้” แต่สิ่งเหล่านี้จะไม่มีวันเกิดขึ้น หากการแก้ไขปัญหาก็เรื้อรังอยู่ในขณะนี้
ยังไม่ได้มาจากการมองชาวบ้านอย่างเข้าใจ และไม่มีเชื่อมั่นในศักยภาพ
ของชาวบ้าน การแก้ไขปัญหาก็คงไม่ต่างกับการเพิ่มปัญหาจากเรื่องหนึ่งไปยัง
อีกเรื่องหนึ่งต่อไปเรื่อยๆ และจะไม่มีวันสิ้นสุดได้เลย เมื่อผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ
ในการแก้ไขปัญหายังใช้อำนาจและหน้าที่ ที่เหนือกว่าในการทำงานกับชาวบ้าน
โดยไม่ได้ให้ความสำคัญ หรือละเลยต่อการให้คุณค่า วัฒนธรรม ประเพณี และ
ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งการมองชาวบ้านในฐานะของความเป็น
มนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีที่เท่าเทียม

บทที่ 3

“ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ” ชีวิตที่ได้เลือกหรือถูกเลือก

สกาเวื่อน นุญงาม

ผู้เขียนได้มีโอกาสทำงาน “โครงการจัดทำข้อเสนอแนะ เปรียบเทียบผ่านการจัดกระบวนการ พัฒนา และส่งเสริมศักยภาพ การกำหนดชะตากรรมของตนเอง ต่อสิทธิการมีชีวิตอยู่ และสิทธิการพัฒนาของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ”^๒ ซึ่งเป็นชื่อโครงการที่ยาวมาก จึงขอเรียกสั้นๆ ว่า “ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ” แทน ในฐานะผู้ประสานงานโครงการ ที่มีบทบาทหนึ่งในการค้นหา สรรหา เสาะแสวงหา กลุ่มคน/ชุมชน ที่ถูกบังคับอพยพจากถิ่นฐานบ้านเกิด มาอยู่ยังพื้นที่จัดสรรแห่งใหม่ โดยรัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้เห็นภาพของชุมชนในแต่ละพื้นที่ เป็นเสมือนภาพยนตร์เรื่องเดิมที่ถูกนำมาฉายซ้ำแล้วซ้ำอีก เพียงแค่เปลี่ยนตัวนักแสดง หรือโลเคชันในการแสดงเท่านั้น

กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงภาคเหนือ ความเป็นมาและเงื่อนไขของการเป็นผู้อพยพพลัดถิ่นภายในประเทศ

ด้วยพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย มีลักษณะเป็นภูเขาสูงสลับกับที่ราบระหว่างหุบเขา และที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญหลายสาย ที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนสองฝากฝั่ง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นปัจจัยเอื้อต่อการทำมาหากิน และตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ทำให้พื้นที่ดังกล่าว เป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งจากงานศึกษาของ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ พบว่า มีพี่น้องอาศัยอยู่กว่า ๓๐ ชาติ แต่ในทางกฎหมายของไทยได้ให้การยอมรับ/

^๒ โครงการความร่วมมือระหว่างคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สถาบันชาติพันธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย และวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย สนับสนุนงบประมาณโดย Asia Pacific Forums

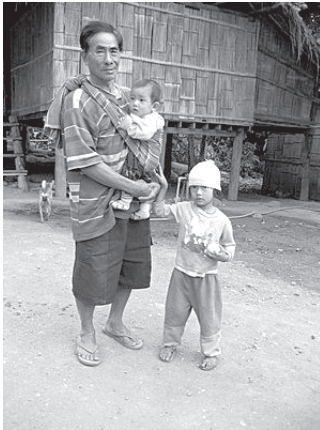
รับรองกลุ่มชาติพันธุ์เพียง ๙ กลุ่ม เป็นคนดั้งเดิมติดแผ่นดิน คือ ชาติพันธุ์ลัวะ กะเหรี่ยง ขมุ ม้ง เมี่ยน อาข่า ลาหู่ ลีซู และ มลาบรี ส่วนชาติพันธุ์อื่น นอกเหนือจากนี้จะถูกนิยามเป็น “ชนกลุ่มน้อย” อาทิเช่น ชาติพันธุ์ ปะหล่อง คะฉิ่น ไตหย่า ไตลื้อ และไตใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่หลายหลายนี้ ได้ช่วยสร้างความร่ำรวยทางวัฒนธรรมให้กับพื้นที่ภาคเหนือ การมีวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้กลายมาเป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยวที่รัฐบาลให้การสนับสนุน การเร่งรัดพัฒนาบนพื้นที่สูงในทุกด้านของรัฐบาล เป็นประหนึ่งสะพานที่ทอดเชื่อมให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ข้ามเข้ามาสู่วิถีความศิวิไลซ์มากยิ่งขึ้น ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิม ที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ/ พื้นที่ป่าในการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ที่ทำมาหากินอย่างพอเพียง และยั่งยืนที่สืบทอดมาครั้งแต่บรรพบุรุษ เริ่มถูกแทนที่ด้วยระบบการเกษตรพาณิชย์ พืชเชิงเดี่ยวที่เน้นการปลูกเพื่อขาย การเปิดพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกมีมากขึ้น แม้บางกลุ่มจะพยายามรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ก็ตาม

ในภาวะการณ์ที่ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศลดลงอย่างรวดเร็ว จากการเปิดสัมปทานป่าไม้ และการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ประหยัดของคนทุกหมู่เหล่า ทรัพยากรป่าไม้ส่วนใหญ่จึงเหลืออยู่มากเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือของประเทศ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยกับพื้นที่ป่าเหล่านี้กลับถูกประทับตราจากสังคมว่า เป็นภัยต่อความมั่นคงของทรัพยากรป่าและน้ำ เป็นผู้บุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เพราะ

วิธีการเกษตรแบบตัดโค่น แล้วเผา ปังจี้ยต่างๆ นำไปสู่ นโยบายการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้น ที่แยกส่วนชีวิตคนออกจากป่า เพื่อรักษาพื้นที่สีเขียวของชาติไว้ ด้วยแนวคิดและนโยบายต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่การจำกัด ควบคุม และเคลื่อนย้าย กลุ่มชาติพันธุ์บน พื้นที่สูงออกจากพื้นที่ป่า และต้นน้ำมากขึ้น

แม้วิถีความเป็นอยู่ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ จะมีระบบการเคลื่อนย้ายอพยพถิ่นฐาน เพื่อแสวงหาพื้นที่อยู่อาศัย และที่ทำกินอันอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่งสั่งสมเลือกสรร และกลั่นกรองมานานหลายชั่วอายุคน จนกระทั่ง กลายเป็นความรู้ จารีตประเพณี ความเชื่อ และแบบแผนทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เป็นการเฉพาะก็ตาม (สมบัติ บุญคำเอื้อง) หากแต่ปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้น ภายใต้นโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่แยกส่วนระหว่างคนและทรัพยากร ส่งผลให้พี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของไทย ในหลายๆ พื้นที่ ต้องเผชิญกับชะตากรรมร่วมในฐานะผู้ที่ถูกบังคับอพยพเปรียบเสมือนการสร้างภาพยนตร์ชีวิตที่ตัวนักแสดงไม่มีสิทธิเลือกบทบาท

เรียนรู้ร่วมกันจากการทำงาน

การเข้าไปสัมผัส และเรียนรู้ชีวิตของผู้คนที่ถูกบังคับอพยพ ที่มีความรุนแรงของปัญหาแตกต่างกัน ๓ ระดับ อย่างหมู่บ้านที่ยังคงเป็นพื้นที่เฝ้าระวังเกี่ยวกับการอพยพ คือบ้านสันเจริญ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน หมู่บ้านที่อพยพตามวิถีชีวิตมาอยู่ในพื้นที่ใหม่ แต่ถูกจำกัดการทำมาหากิน เนื่องจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับพื้นที่ทำกิน/หาของป่า คือ บ้านโป่งไฮ ตำบลแม่สาว อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบรุนแรง และเรื้อรัง จากการบังคับอพยพโยกย้าย ภายใต้นโยบายการควบคุม และปราบปรามยาเสพติด คือ บ้านห้วยवाद ตำบลทุ่งผึ้ง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง สะท้อนให้เห็นกระบวนการ ที่คนเหล่านี้ไม่มีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในการเสนอ หรือกำหนดแนวทางการพัฒนาตนเองแต่อย่างใด เป็นเพียงสิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็น หรือสั่งให้เป็นมากกว่า สถานการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นในหลายๆ พื้นที่ของไทย ต่างเวลา ต่างเหตุผล ต่างพื้นที่ จึงมีการสานเส้นใยความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง ๓ หมู่บ้าน ได้ทอสานด้วยกิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน ที่นำประสบการณ์ ละครชีวิต และรอยยิ้มไปฝากเพื่อนต่างหมู่บ้าน การเรียนรู้ที่จะแบ่งปันทุกข์สุข ถอดบทเรียน ให้กันและกัน พร้อมกับคำแนะนำดีๆ ให้กับเพื่อนร่วมชะตากรรม

ขยายเครือข่ายในประเทศ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้กลายมาเป็นแรงจูงใจ ในการอยากให้เกิดการพบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือถอดถอนประสบการณ์บทเรียนชีวิตของ ผู้ที่มีชะตากรรมเดียวกัน หรือเพื่อนร่วมชะตากรรมอื่นๆ เริ่มจากการชักชวน กลุ่มคนทั้งสามหมู่บ้าน ไปเรียนรู้กับเพื่อนใหม่ ที่บ้านห้วยปลาหลด^๓ เพื่อ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บทเรียนครั้งนั้นทำให้ เห็นได้ชัดเจนว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น กับการกำหนดชะตา ชีวิตของตนเองยังไม่เกิดขึ้นจริง แม้หลักการที่มีอยู่จะดีมาก แต่กระบวนการ “มีส่วนร่วม” ในระดับการปฏิบัติการกลับเป็นเพียง “วาทกรรม” ที่เจ้าหน้าที่ หยิบยกมาเพื่ออ้างความชอบธรรมในการเข้าไปจัดการพื้นที่ หรือยึดพื้นที่การ จัดการไปจากชุมชนเท่านั้นเอง

หลังจากนั้น ได้มีการสานเสันโยบายความ สัมพันธ์ จากผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ไปหาพี่น้องกลุ่มรักษาสีตูลุ่มน้ำโขง^๔ หรือ กลุ่มผู้ถือบัตรลาวอพยพ ที่เผชิญปัญหา ด้านสถานะบุคคล และการเข้าไม่ถึงสิทธิ ขั้นพื้นฐาน กลุ่มเยาวชน/นักศึกษาไร้สัญชาติ

^๓บ้านห้วยปลาหลด ตำบลด่านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พื้นที่นำร่องโครงการหมู่บ้านป่าไม้ แผนใหม่

^๔กลุ่มรักษาสีตูลุ่มน้ำโขง เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มผู้ถือบัตรลาวอพยพ บ้านหาดบ้าย หาดทรายทอง ดอนที่ และหัวเวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ที่ถูกตำรวจให้ถือบัตรประจำตัว “ลาวอพยพ” ในปี ๒๕๓๔ โดย กอ.รมน. และกองทัพบกที่ ๒ ร่วมกับกระทรวงมหาดไทย

ของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย กลุ่มสิทธิชุมชน^๕ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ ที่เผชิญปัญหาการถูกลอนชื่อออกจากฐานทะเบียนราษฎร จำนวน ๑,๒๔๓ คน ยิ่งเป็นบทเรียน ที่ตอกย้ำให้เห็นถึงการละเมิดสิทธิ และการละเลยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของรัฐบาล

สำหรับการสานสัมพันธ์ระหว่างผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ได้เริ่มจากการไปภาคใต้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม “ไทยพลัดถิ่นหรือถิ่นพลัดไทย” และ “ชาวเล (มอแกน มอแกลน อูรักละโว้ย)” จากบทเรียนคราวนั้นเราพบว่า บริบทของการพลัดถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือ กับกลุ่มคนไทยพลัดถิ่น มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะสาเหตุของการถูกทำให้พลัดถิ่น แม้ว่าผลกระทบจากการพลัดถิ่นบางอย่าง จะมีความคล้ายคลึงกันก็ตาม ประกอบกับระยะทางที่อยู่ไกลกัน ทำให้มีการติดต่อสื่อสารระหว่างเครือข่ายค่อนข้างน้อย

^๕ กลุ่มสิทธิชุมชน อ.แม่สาย จ.เชียงใหม่ เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้าน ๑,๒๔๓ คน ที่ถูกลอนชื่อออกจากฐานทะเบียนราษฎรในปี ๒๕๔๕ โดยนายอำเภอไม่ได้แจ้งให้ทราบล่วงหน้า การถ่วงคั้นสัญญาของกลุ่มใช้กระบวนการสันติวิธีทุกรูปแบบกินเวลากว่า ๔ ปี จนกระทั่งศาลปกครองมีคำสั่งให้คืนสัญชาติแก่พี่น้องแม่สาย ๑,๒๔๓ คน ในวันที่ ๘ กันยายน ๒๕๔๘

^๖ คนไทยที่ต้องตกไปอยู่ในดินแดนพม่า ต้องการกลับคืนซึ่งสัญชาติไทย (จังหวัดระยอง ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์) เนื่องจากการเสียดินแดนมะริด ทวาย ตะนาวศรี ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ให้กับพม่า ทำให้คนไทยส่วนหนึ่งตกไปอยู่กับพม่า หากแต่คนเหล่านี้ยังมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดังคนไทยทั่วไป และมีญาติพี่น้องอยู่ในดินแดนไทย

หลังจากนั้น จึงมีการแสวงหาเครือข่ายผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ในภาคเหนือ ที่ถูกทำให้พลัดถิ่นจากแนวนโยบายการพัฒนา และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐบาล โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อที่จะร่วมกันจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการพลัดถิ่นภายในประเทศในโอกาสต่อไป

กระบวนการค้นหาเพื่อนใหม่จึงเริ่มขึ้นอีกครั้ง โดยอาศัยการแนะนำจากผู้มีประสบการณ์ และหน่วยงานองค์กรพันธมิตร เช่น สมาคมศูนย์รวมการศึกษา และวัฒนธรรมของชาวเขาในประเทศไทย (IMPECT) เครือข่ายผู้รู้ ๗ คนเผ่าสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้ทราบว่า มีชุมชนที่ถูกทำให้เป็นผู้พลัดถิ่นฯ ประกอบด้วย พี่น้องในอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร บ้านขุนน้ำคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย บ้านห้วยน้ำ ตำบลท่าตอน จังหวัดเชียงใหม่ บ้านห้วยเฮียน ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ บ้านปางแดง ตำบลเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านห้วยน้ำมา ตำบลแม่สรวาย อำเภอแม่สรวาย จังหวัดเชียงราย บ้านจะแล ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และ

บ้านวังใหม่ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แต่ด้วยข้อจำกัดด้านระยะเวลา และอัตรากำลังของทีมงานโครงการฯ จึงทำให้สามารถเข้าไปพูดคุยกับผู้พลัดถิ่นฯ ในบางชุมชนเท่านั้น ในบางชุมชนเราใช้วิธีการเรียนรู้ผ่านตัวหนังสือ ที่มีผู้จัดทำไว้แล้วก่อนหน้านี้ เช่น งานเขียนของอาจารย์ชูพินิจ เกษมณี ที่กล่าวถึง หมู่บ้านในเขต อำเภอดอยลาน จังหวัดกำแพงเพชร และงานเขียนชิ้นอื่นๆ รวม ๕ เล่ม ที่เราได้นำมาถอดบทเรียน ร่วมกับเครือข่ายผู้พลัดถิ่นภายในประเทศพื้นที่ภาคเหนือ ในเวลาต่อมา

บทเรียนจากหนังสือเล่มแรกของอาจารย์ชูพินิจ เกษมณี^๗ ได้กล่าวถึง ๖ หมู่บ้าน ที่ประสบชะตากรรมการเป็นผู้พลัดถิ่นฯ ที่เป็นผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงค์ และอุทยานแห่งชาติคลองลาน อันได้แก่

๑) **บ้านแม่พิช** หมู่ที่ ๘ ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นหมู่บ้านที่ถูกอพยพลงมาอยู่อาศัยร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (ลาหู่ซี หรือลาหู่เหลือง) เมี่ยน และอาข่า จากหมู่บ้านเดิม บ้านแม่ก

^๗ชูพินิจ เกษมณี ๒๕๓๙ นโยบายการอพยพชาวเขา ทางออกในเขาวงกต กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร : เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา (หมู่บ้านที่ ๑-๖)

และบ้านแม่वं โดยมีผู้ถูกอพยพ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ มีประชากร ๑๐๔ หลังคาเรือน ๑๐๘ ครอบครัว ๔๖๐ คน กลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน มีจำนวน ๒ หลังคาเรือน ๒ ครอบครัว ๑๐ คน และกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า มีจำนวน ๑ หลังคาเรือน ๑ ครอบครัว ๘ คน รวมทั้งสิ้น ๑๐๗ หลังคาเรือน ๑๑๑ ครอบครัว ๔๗๘ คน มีการดำเนินการ อพยพ ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรกในเดือนมีนาคม ๒๕๒๙ และครั้งที่สองในเดือน พฤศจิกายน ๒๕๒๙

๒) บ้านปางควาย (ม้ง) หมู่ที่ ๓ ตำบลคลองน้ำไหล อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นหย่อมบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง (ม้งจิว/ม้งน้ำเงิน) จำนวนผู้ถูกอพยพจากบ้านสะพานต้น มีประชากร ๑๑ หลังคาเรือน ๑๔ ครอบครัว ๗๕ คน การอพยพรอบแรก เจ้าหน้าที่ดำเนินการอพยพชาวบ้านจากบ้านสะพานต้น มาอยู่อาศัยชั่วคราว ณ บ้านคลองน้ำไหล ในช่วงเดือนเมษายน ๒๕๒๙ ต่อมาได้อพยพชาวบ้านรอบที่สองไปอยู่ ณ บ้านปางควาย (ม้ง) ปัจจุบัน

๓) บ้านปางควาย (เมี่ยน) หมู่ ๓ ตำบลคลองน้ำไหล อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นหย่อมบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน จำนวนผู้ถูกอพยพจากบ้านสังกะสี มีประชากร ๑๑ หลังคาเรือน ๑๒ ครอบครัว ๒๓ คน โดยเจ้าหน้าที่ดำเนินการอพยพในเดือน เมษายน ๒๕๒๙

๔) บ้านปางควาย (กะเหรี่ยง) หมู่ที่ ๓ ตำบลคลองน้ำไหล อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นหย่อมบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (สะกอ) จำนวนผู้ถูกอพยพจากบ้านคลองทรายหรือคลองป่าทราย มีประชากร ๒๙ หลังคาเรือน ๓๐ ครอบครัว ๑๔๗ คน เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการอพยพชาวบ้านคลองทราย หรือ คลองป่าทราย มาอยู่อาศัยทำกินชั่วคราว ณ บ้านคลองน้ำไหล ในช่วงเดือนห้า ๒๕๒๙ ต่อมาเจ้าหน้าที่ได้อพยพชาวบ้านมาอยู่ ณ หมู่บ้านปางควาย (กะเหรี่ยง) ปัจจุบัน

๕) บ้านล็กงาม (เมี่ยน) หมู่ ๑ ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน และลีซู จำนวนผู้ถูกอพยพจากบ้านมอสวรรค์ ๗๔ หรือ กิโลเมตร ๗๔ กิโลเมตรที่ ๖๙ , ๘๐ และ ๑๐๐ ของ

ถนนสายคลองลาน-อุ้มผาง และบ้านดินเค็ม ซึ่งมีประชากรเมี่ยน จำนวนสามหย่อมบ้าน ๑๐๓ หลังคาเรือน ๑๑๔ ครอบครัว ๖๓๐ คน และมีประชากรลีซู ๑ หลังคาเรือน ๑ ครอบครัว ๔ คน เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการอพยพชาวบ้านมอสวรรค์

๗๔ หรือ กิโลเมตร ๗๔ กิโลเมตรที่ ๖๙ , ๘๐ และ ๑๐๐ ของถนนสายคลองลาน-อุ้มผาง และบ้านดินเค็ม เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๙ มาพักอาศัยชั่วคราวบริเวณริมถนนสายคลองลาน-อุ้มผาง ใกล้ตลาดคลองลาน กระทั่งเดือนสิงหาคม ๒๕๒๙ เจ้าหน้าที่จึงอพยพชาวบ้านมาอยู่ ณ บ้านล็กงาม

๖) **บ้านน้ำตกคลองลาน (กะเหรี่ยง)** หมู่ที่ ๒ ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (สะกอ) จำนวนผู้ถูกอพยพจากบ้านบน มีจำนวน ๑๓ ครัวเรือน บางส่วนไปอยู่ที่อำเภออุ้มผาง บางส่วนย้ายไปแม่ละมั่งคี คงเหลือที่บ้านน้ำตกคลองลาน ๗ หลังคาเรือน ปัจจุบันมีประชากร ๔๐ หลังคาเรือน ๔๑ ครอบครัว ๒๐๑ คน เจ้าหน้าที่ดำเนินการอพยพ ช่วงเดือนเมษายน ๒๕๒๙

เรื่องการพลัดถิ่น โดยอาจารย์สมบัติ บุญคำเยื้องและคณะ ได้กล่าวถึงชะตาชีวิตผู้ถูกอพยพบ้านวังใหม่ พร้อมกับบทเรียนจากรายงาน การวิจัยกระบวนการทัศน์(อ้างอิง) ที่ได้กล่าวถึงบ้านวังใหม่ และบ้านจะแล ได้แก่

๗) **บ้านวังใหม่** หมู่ที่ ๑๒ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน ลีซู และลัวะ ที่ถูกอพยพมาจากบริเวณลุ่มน้ำวังตอนบน ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง จำนวน ๕ หมู่บ้าน คือ บ้านแม่ส้าน (เมี่ยน) บ้านแม่ต้อม (เมี่ยน) บ้านป่าคา (เมี่ยน) บ้านห้วยห้อม (ลีซู) และบ้านห้วยห้อม (ลัวะ) ซึ่งมีประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ ๘๘๐ คน ๑๖๐ หลังคาเรือน เจ้าหน้าที่ดำเนินการอพยพชาวบ้านตั้งแต่วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ แล้วเสร็จในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๓๗ ภายใต้มติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๓๕ ให้ดำเนินการอพยพ ชาวบ้านแม่ส้าน แม่ต้อม ป่าคา ห้วยห้อม (ลีซู) และห้วยห้อม (ลัวะ) ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ให้ไปอยู่อาศัยทำกินในพื้นที่รองรับบ้านแม่ฮ่อง-ผาซ้อ หรือ บ้านวังใหม่ ปัจจุบัน

๘) บ้านจะแล้ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ และอาข่า เป็นหนึ่งในหกหย่อมบ้าน ที่ขึ้นกับหมู่บ้านห้วยแม่ซ้าย หมู่บ้านตั้งอยู่ในหุบเขามีทรัพยากรดินน้ำป่า ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ แต่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าปลูกของรัฐ ชาวบ้านมีอาชีพการเกษตรโดยเพาะปลูกพืชไร่และเลี้ยงวัวเป็นหลัก ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในขั้นค่อนข้างยากจน มีประชากรทั้งหมด ๖๐ หลังคาเรือน ๖๕ ครอบครัว ๓๑๐ คน ส่วนใหญ่ยังนับถือศาสนาดั้งเดิม (บรรพบุรุษ) ส่วนหนึ่งนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ชาวบ้านจึงถูกทางราชการในระดับท้องถิ่นสั่งให้อพยพออกจากเขตต้นน้ำห้วยแม่ซ้าย บริเวณเหนือน้ำตกลงมาอยู่ในพื้นที่สวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ในช่วงต้นเดือนมกราคม ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ภายใต้อำนาจ เรื่องการรักษาพื้นที่ต้นน้ำห้วยแม่ซ้าย และการพัฒนาระบบนิเวศเหนือน้ำตกของหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น

๘โครงการกระบวนทัศน์และฐานคิดใหม่ ในการพัฒนานับพื้นที่สูง สิทธิความมั่นคงของมนุษย์ และสิทธิทางวัฒนธรรม

อีกหนึ่งบทเรียนจากผู้เขียน รัชดา ฉายสวัสดิ์^๙ ที่กล่าวถึงผู้พลัดถิ่นฯ ที่ถูกระทบจากนโยบาย/มาตรการป้องกันและปราบปรามการเข้าเป็นแนวร่วม พรรคคอมมิวนิสต์ ได้แก่

๙) บ้านปากกลาง หมู่ที่ ๑, ๓, ๖ ตำบลปากกลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณต้นน้ำเปือ-น้ำคอน ให้มาอยู่บริเวณบ้านปากกลาง การอพยพเริ่มดำเนินการในปี ๒๕๑๑, ๒๕๑๒, ๒๕๑๔ ตามลำดับ

บทเรียนจากงานเขียนอีกเล่มหนึ่งคือ วารสารร่มกาสะลอง^{๑๐} ที่กล่าวถึงผู้พลัดถิ่นฯ ที่ถูกระทบจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติขององค์กรท้องถิ่น ได้แก่

๑๐) บ้านห้วยหก หมู่ที่ ๑๑ ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (ลู่) มีประชากรทั้งหมดจำนวน ๒๓๑ คน ๕๕ หลังคาเรือน ถูกอพยพจากเหนือน้ำตกลงมาอยู่บริเวณริมถนนสายทุ่งยาว-แม่ปางมื่นในช่วงปี ๒๕๔๒

^๙รัชดา ฉายสวัสดิ์ กรณศึกษา : การจัดการความขัดแย้งการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าต้นน้ำ อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

^{๑๐}วารสารร่มกาสะลอง เลี่ยงจากชาติพันธุ์ คนชายขอบของสังคมและวัฒนธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๔๓ สถาบันชาติพันธุ์ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

เครือข่ายชุมชนที่เรียนรู้ร่วมกัน

จากคำบอกกล่าวของเพื่อนๆ และองค์กรพันธมิตรของพวกเรา ได้นำให้เราเข้าไปรู้จักกับชุมชน หมู่บ้านผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ การเดินทางไปครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อไปทำความรู้จักกับแต่ละชุมชน และการชักชวนให้มาช่วยกันสะท้อนประสบการณ์การอพยพโยกย้ายที่ผ่านมา โดยการเดินทางครั้งนี้บางหมู่บ้านได้เปลี่ยนชื่อไปแล้ว บางหมู่บ้านไม่ทราบที่ตั้งที่ชัดเจน ซึ่งเราต้องอาศัยการสอบถามจากชาวบ้านไปเกือบตลอดเส้นทาง ซึ่งได้ทำให้พวกเราได้ไปรู้จักเพื่อนใหม่อีก ๔ หมู่บ้าน จากทั้งหมด ๖ หมู่บ้าน ได้แก่

๑) บ้านขุนน้ำคำ หรือ บ้านธารทอง^{๑๑}

ปัจจุบัน คือหมู่บ้านแรกที่เราได้เข้าไปพูดคุย ตั้งอยู่ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลแม่เงิน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ถูกอพยพจากหมู่บ้านขุนน้ำคำ มีประชากรขณะอพยพ จำนวน ๖๐ กว่าหลังคาเรือน ปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด ๑๘๘ หลังคาเรือน ๑,๕๒๘ คน การอพยพดำเนินการ ๓ ระลอก โดยอพยพครั้งแรก ในวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

การอพยพครั้งที่สอง เป็นการทยอยอพยพ ชาวบ้าน ในช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ กระทั่งถึงปี ๒๕๓๙ และการอพยพครั้งสุดท้ายดำเนินการในปี ๒๕๔๒ ภายใต้นโยบายการพัฒนา และการรักษาอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นที่ต้นน้ำ

^{๑๑} ผู้ให้ข้อมูล นายเลาจ แซ่ย่าง อบต., นายศรี ลานวล และนายพรชัย แซ่ย่าง แกนนำนานหมู่บ้านธารทอง

๒) หมู่บ้านห้วยน้ำ หรือบ้านบาหลา (ลีซู)^{๑๒} เป็นหมู่บ้านเครือข่ายของ บ้านห้วยส้าน หมู่ที่ ๑๐ ตำบลท่าตอน อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่ เป็น หอ่อมบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู จำนวนผู้ถูกอพยพจากบ้านห้วยน้ำ มีประชากร ๒๕ หลังคาเรือน การอพยพชาวบ้านห้วยน้ำ ดำเนินการในช่วงปี ๒๕๔๔ ภายใต้ นโยบายการพัฒนา การดำเนินมาตรการควบคุมป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และการอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นที่ต้นน้ำ

๓) บ้านห้วยเหียน (ลาหู่)^{๑๓} หมู่บ้านเครือข่ายของ บ้านสันปายาง หมู่ ๑๐ ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ จำนวนผู้ถูกอพยพมาอยู่บ้านห้วยเหียน (ลาหู่) มีด้วยกัน ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ที่อพยพเข้ามา มีประชากร ๑๐ กว่าหลังคาเรือน กลุ่มที่ ๒ มีประชากร ๓๐ กว่า หลังคาเรือน และกลุ่มที่ ๓ มีประชากร ๑๒ หลังคาเรือน ปัจจุบันมีประชากร ประมาณ ๕๘ หลังคาเรือน การอพยพพี่น้องลาหู่บ้านห้วยเหียน มีการดำเนินการ

^{๑๒} ผู้ให้ข้อมูล นายเชาว์ แสนช้าง และ นายอาซื่อพะ แสนย่าง แกนนำหอ่อมบ้านบาหลา (ลีซู)

^{๑๓} ผู้ให้ข้อมูล นายจะแบะ แสมือ ผู้นำทางศาสนาลาหู่ (ปู่จ้อง) และนายจะแก จะหละ แกนนำบ้านห้วยปู้ย

อพยพชาวบ้าน ๓ ระลอก โดยกลุ่มแรกอพยพมาประมาณปี ๒๕๔๑ กลุ่มที่ ๒ ถูกอพยพ มาในปี ๒๕๔๔ และกลุ่มที่ ๓ ถูกอพยพมาในปี ๒๕๔๘ ภายใต้การ ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่แฝง จังหวัดเชียงใหม่ ของกรมป่าไม้

๔) หมู่บ้านห้วยจะค่าน (ลีซู)^{๑๔} หมู่ ๙ ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหย่อมบ้านของบ้านห้วยจะค่าน (ลาหู่) จำนวนผู้ถูกอพยพ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู มีประชากรจำนวน ๒๙๐ คน ๕๗ หลังคาเรือน การอพยพ ชาวบ้านห้วยจะค่าน (ลีซู) มีการดำเนินการ ๒ ครั้ง คือ เมื่อต้นปี ๒๕๓๗ ชาวบ้าน ถูกอพยพมาจากบ้านหลังเมือง หมู่ ๕ ตำบลม่อนจอง อำเภอมก๋อย จังหวัด เชียงใหม่ มาอยู่ในหมู่บ้านแซกลีซอ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ แล้ว เสร็จในเดือนพฤษภาคมในปีเดียวกัน ต่อมา ในปี ๒๕๓๙ ชาวบ้านถูกอพยพ อีกครั้งหนึ่งมาอยู่บ้านห้วยจะค่าน (ลีซู) ปัจจุบัน ภายใต้โครงการอันเนื่องมาจาก พระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เขตสงวนและ รักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติอมก๋อย

^{๑๔} ผู้ให้ข้อมูล นายหลวง เลาหมู่, นายอาแบผะ เลาหมู่ และนายอาจือ ลินเทา

๕) บ้านห้วยน้ำมา (ใหม่)^{๑๕} หมู่ที่ ๑๕ ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า มีประชากรจำนวน ๒๐ กว่า หลังคาเรือน การอพยพชาวบ้านห้วยน้ำมา (ใหม่) เริ่มดำเนินการในช่วงปี ๒๕๓๘ ภายใต้นโยบายการก่อสร้างเขื่อนแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

นอกเหนือจากการเรียนรู้ ๔ หมู่บ้านข้างต้น เราได้เข้าไปเรียนรู้กับอีก ๒ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปางแดง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่้อง บ้านห้วยส้าน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย หากแต่พื้นที่ทั้งสองหมู่บ้าน เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายด้วยตัวเอง จึงไม่ได้ทำการถอดบทเรียน แม้จะมีมูลเหตุให้อพยพ ด้วยการถูกว่าจ้างให้มาเป็นลูกจ้างปลูกป่าของกรมป่าไม้ หรือการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวงก็ตาม

^{๑๕} ผู้ให้ข้อมูล นายสันต์ มาเยะ ผู้ใหญ่บ้านห้วยน้ำมา นางศรียรรณ เอื้อขอ ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน และ นางบุญชู ยูเบอะ

ชะตากรรมร่วมของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ

ภายหลังจากการเข้าไปเรียนรู้ร่วมกับหมู่บ้านผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (ภาคเหนือ) และการชักชวนให้มาช่วยกันสะท้อนบทเรียนการอพยพโยกย้าย เป็นผลให้เกิดเวที “ประชุมระดมสมองผู้พลัดถิ่นภาคเหนือ เพื่อแสวงหาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เหมาะสมเกี่ยวกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ” มีผู้พลัดถิ่นจาก ๘ หมู่บ้านเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสะท้อนบทเรียน การถูกทำให้กลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ทำให้เราได้เห็นถึงชะตากรรมร่วมของผู้พลัดถิ่น

ทำไมจึงต้องพลัดถิ่น

สาเหตุของการอพยพมักจะมาจาก การอ้างความชอบธรรมของรัฐบาล ผ่านการสร้างวาทกรรม เรื่องการพัฒนา ความมั่นคงของชาติ และการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยแผนแม่บทในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ การรักษาพื้นที่ต้นน้ำชั้น ๑ เอ (พื้นที่ป่าทึบเป็น แหล่งต้นน้ำ) และนโยบายการควบคุม ปราบปรามยาเสพติดในพื้นที่ตะเข็บ ชายแดน

ด้วยเกือบทุกหมู่บ้านที่ถูกอพยพ ไม่มีหน่วยงาน/องค์กร เจ้าภาพหลัก ในการดูแล เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มักไม่มีการเตรียมพื้นที่รองรับอย่างเหมาะสม และคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ โยนความรับผิดชอบ ทำให้ผู้พลัดถิ่นต้องเผชิญ กับปัญหา พื้นที่รองรับขาดแคลนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ที่เป็นปัจจัยสำคัญ ในการดำรงชีวิต เช่น น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค สภาพพื้นที่อยู่อาศัยที่จัดสรร ให้มีความแห้งแล้ง คับแคบ ทับซ้อนกับพื้นที่มีเจ้าของ การจัดสรรไม่เป็นไปตาม วิถีความเป็นอยู่ดั้งเดิม ที่ดินทำกินที่จัดสรรให้ไม่เพียงพอ ขาดการจัดการพื้นที่ อย่างชัดเจน ที่ดินไม่มีคุณภาพ ขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่สามารถ ทำกินได้จริง ไม่มีเอกสารสิทธิ ในที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน

พลัดถิ่นแล้วเป็นอย่างไร

เมื่อถูกจัดวางให้มาอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ ผู้พลัดถิ่นฯ เหล่านี้พยายามที่จะปรับตัวให้มีชีวิตที่ดีขึ้น/มีชีวิตรอด และหลุดพ้นจากการถูกดูถูกเหยียดหยามจากชุมชน รอบข้าง หากแต่องค์ความรู้/ภูมิปัญญา ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษกลับไม่สามารถนำมาปรับใช้กับพื้นที่รองรับแห่งใหม่ได้ ด้วยสภาพพื้นที่ ที่แตกต่างราวฟ้ากับดิน (อุดมสมบูรณ์-แห้งแล้ง) บริบทของสังคมที่แปรเปลี่ยน การไม่มีสัญชาติ ภาวะหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นจากการต่อสู้ดิ้นรนเอาชีวิตรอด ทางหนึ่งที่คนแทบทุกหมู่บ้านเลือกใช้คือการเข้าสู่กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้างของวัยรุ่น และวัยแรงงาน (ละทิ้งผู้เฒ่าผู้แก่ และเด็กให้อยู่ในชุมชน) ในภาคเมือง ทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งบางส่วนจะสามารถมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่บางส่วนได้ถูกดึงเข้าสู่กระบวนการค้ามนุษย์/ค้าประเวณี เกิดการติดเชื่อเฮโรอีน และบางส่วนถูกดึง เข้าสู่กระบวนการเสพ/ค้ายาเสพติด

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของทุกชุมชน เริ่มเปลี่ยนแปลง ระบบผู้อาวุโส หรือกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านเดิม ไม่สามารถรักษาอำนาจของตัวเองได้อีกต่อไป ภายใต้บริบทของสังคมใหม่ ที่นับถือผู้มีอำนาจเงินตรา บารมี ความรู้สมัยใหม่ และระบบกฎหมาย ได้ก้าวเข้ามาแทนที่อย่างสิ้นเชิง ระบบความสัมพันธ์ของคน ในครอบครัว และเครือญาติล่มสลายลง วัฒนธรรมดั้งเดิมสูญหาย วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาอาศัย มาเป็นต่างคนต่างอยู่มากขึ้น ครอบครัวแตกแยก ความขัดแย้งของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในอนาคต คิดว่า สภาพปัญหาเหล่านี้จะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ และมีความซับซ้อนของ ปัญหามากกว่าที่เป็นอยู่ ณ ปัจจุบัน

ข้อเสนอเชิงนโยบายเกี่ยวกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ

จากชะตากรรมร่วมของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (ภาคเหนือ) นำไปสู่ การแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ตลอดจนแสวงหาแนวทาง เพื่อป้องกันการอพยพโยกย้าย เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เหมาะสม เกี่ยวกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ภายใต้หลักการ ๔ ข้อได้แก่

หลักการที่หนึ่ง การหลีกเลี่ยงการอพยพในทุกรูปแบบ คือ ก่อนที่จะอพยพชุมชนใดก็ตาม สิ่งที่รัฐควรดำเนินการคือ การศึกษาข้อมูลชุมชนและความเป็นไปได้ชี้แจงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอพยพ จัดเวทีประชาพิจารณ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาครัฐและเอกชน สิ่งที่ชุมชนควรดำเนินการคือ การจัดทำระบบเป็นเอกสารข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชน และทำให้คนในสังคมเห็นถึงศักยภาพ/ความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการประชาสัมพันธ์ในหลายๆ รูปแบบ

หลักการที่สอง ในกรณีที่จำเป็นต้องอพยพ รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ต้องดำเนินการบนฐานของความเคารพต่อสิทธิ ศักดิ์ศรี และเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ ชุมชนและรัฐต้องมีกระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วม มีการเลือกพื้นที่ โดยคำนึงถึงสังคม วัฒนธรรม ประเพณี โดยรวมกันกำหนดเงื่อนไขของการอพยพ มี

การชดเชยการอพยพ ด้านที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และสาธารณูปโภค

หลักการที่สาม การให้ความช่วยเหลือทางมนุษยธรรมอย่างเป็นระบบ เพียงพอ และมีประสิทธิภาพ การประเมินผล การติดตามภายหลังการอพยพ การเยียวยา/ฟื้นฟูอาชีพตามบริบทของพื้นที่ การดูแลชุมชนที่อพยพไปแล้ว

และหลักการที่ดี การหวนคืนถิ่น การตั้งถิ่นฐานใหม่ และการบูรณาการ กลับคืน ในกรณีที่สามารถกลับคืนได้ เมื่อเสร็จสิ้นเหตุผลของการอพยพ เช่น สงคราม การสู้รบ ภัยธรรมชาติ ชุมชนเหล่านั้น ควรจะมีสิทธิขอกลับคืนถิ่นได้ตามความสมัครใจ

เรื่องราวของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศนี้เป็นเสมือน ละครบางตอน ภาพยนตร์บางฉาก ที่ได้รับความนิยมจากผู้มีอำนาจ ให้ถ่ายทำใหม่อยู่เรื่อยๆ เปลี่ยนตัวนักแสดง เปลี่ยนสถานที่ใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่และนักแสดง ที่เราได้เข้าไปพบเห็น รู้จัก เกิดการเรียนรู้ จนกระทั่ง ผู้ที่เผชิญชะตากรรมเดียวกัน เกิดการสานสร้างเส้นใยเชื่อมถึงกันจนเกิดเป็นเครือข่ายในการมาร่วมกันถอดบทเรียน และจัดทำ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และเพื่อป้องกันไม่ให้เพื่อนที่อื่นๆ ต้องถูกเลือกให้เป็นตัวละคร ดังเช่นที่ตนเองเคยเผชิญมา หากแต่ยังมีพี่น้องอีกมากมายหลายหลายแห่งยังคงเผชิญปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนจากผู้มีอำนาจ ที่เราหรือคนในสังคมยังมองไม่เห็น (ไม่อยากจะมองเห็น) พยายามที่จะลุกขึ้น มาตะโกน เรื่องของตนเองให้เพื่อนในสังคม หรือผู้มีอำนาจได้ยิน แต่เสียงนั้นกลับไม่มีพลัง และไปไม่ถึงหูของคนในสังคม และผู้มีอำนาจ โดยส่วนตัวแล้ว มีความเชื่อมั่นว่า หากวันใดเสียงตะโกน จากต่างแห่ง ต่างที่เหล่านี้ มารวมกัน ตามวิถีของสันติวิธีแล้ว มันก็จะกลายเป็นเสียงที่มีพลังเพียงพอที่จะทำให้ผู้มีอำนาจ/ผู้เกี่ยวข้อง และคนในสังคมได้ยิน

อันจะนำไปสู่การเกิดกระบวนการที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหา
ของทุกภาคส่วน

“เราไม่สามารถย้อนเวลากลับไปแก้ไขอดีตได้ แต่เราสามารถร่วมกันให้
บทเรียนเพื่อแก้ไขอนาคตได้”

เอกสารอ้างอิง

ชูพินิจ เกษมณี, ๒๕๓๙, นโยบายการอพยพชาวเขา ทางออกในเขาวงกต กรณี
ศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร : เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา (หมู่บ้านที่ ๑-๖)

รัชดา ฉายสวัสดิ์, กรณีศึกษา : การจัดการความขัดแย้งการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าต้นน้ำ
อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

วารสารร่วมกาสะลอง, เสี่ยงจากชาติพันธุ์ คนชายขอบของสังคมและวัฒนธรรม ปีที่
๒ ฉบับที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๔๗ สถาบันชาติพันธุ์ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

บทที่ 4

ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ...ถึงเวลาต้องทบทวน

พจนาท อินทรमानนท์

เกริ่นนำ

ในช่วงระยะเวลาประมาณ ๔ ปี ที่ได้ร่วมเดินทางไป บนทางสายสิทธิกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงภาคเหนือ นั้น อาจเป็นช่วงเวลาสั้นๆ สำหรับพวกเราที่เป็นคนทำงาน แต่สำหรับกลุ่มคนผู้พลัดถิ่นเหล่านั้น คิดว่าคงเป็นเวลาที่ยาวนานมาก สำหรับชะตากรรมที่พวกเขาต้องเผชิญ หลังจากการพลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเกิด ไปยังที่อยู่ใหม่ ที่มักมีความยากแค้น ลำเค็ญในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ ไม่ได้หมายรวมถึงบ้านสันเจริญ จังหวัดน่าน เนื่องจาก หมู่บ้านนี้มีความโชคดีตรงที่ว่า พวกเขามีโอกาสในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน ที่มีความอุดมสมบูรณ์ อันเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้ชุมชนนี้มีความเข้มแข็งและมั่นคงในปัจจุบัน แต่สำหรับหมู่บ้านอื่นๆ ที่ไม่มีโอกาสเหมือนบ้านสันเจริญ อาทิ บ้านห้วยวาด บ้านวังใหม่ จังหวัดลำปาง บ้านโป่งไฮ บ้านป่ากู่ บ้านห้วยจะค่าน จังหวัดเชียงใหม่ บ้านห้วยหก และบ้านจะแล จังหวัดเชียงรายนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องทบทวนสถานการณ์ดังกล่าว เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ผู้เขียนขอใช้พื้นที่ตรงนี้ ทบทวนถึงสถานการณ์ของการพลัดถิ่นภายในประเทศ โดยเฉพาะ กรณีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงภาคเหนือ เพื่อเป็นการวิเคราะห์ และให้ข้อเสนอแนะบางประการ อันเป็นแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมต่อการพลัดถิ่น ซึ่งไม่ได้หวังให้เป็นภาษาทางวิชาการมากนัก แต่หวังเพียงเป็นการแลกเปลี่ยนให้กับคนทำงาน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพลัดถิ่น เพื่อที่จะได้ทบทวนไตร่ตรอง ให้อรอบคอบก่อนที่จะต้องบีบบังคับผู้คน ให้อพยพออกจากถิ่นฐานบ้านเกิด ดังที่ได้เกิดขึ้นมาในหลายๆหมู่บ้านในอดีต และกำลังเกิดขึ้น กับหลายๆหมู่บ้านในขณะนี้ รวมไปถึงอีกหลายๆหมู่บ้านกำลังจะถูกอพยพในอนาคต

บทวนสถานการณ์การพลัดถิ่นภายในประเทศ

บทเรียน และประสบการณ์การทำงานกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ จากหลายๆ ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือ ได้สะท้อนอย่างชัดเจนว่า นโยบายของรัฐ ล้วนส่งผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการพลัดถิ่น อาทิ นโยบายด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านความมั่นคงของประเทศ และโครงการพัฒนาต่างๆ จึง เกิดมีคำถาม ที่น่าสนใจว่า เหตุใดแนวคิด “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ที่ได้ระบุไว้ในนโยบายการพัฒนาของรัฐและหน่วยงาน แทบทุกหน่วยงาน จึงไม่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ในขณะที่ เราได้พบว่า ที่ผ่านมานั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานในท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นผู้รับและสนองนโยบายของรัฐ มักมีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับ การบังคับ หรือโน้มน้าวให้มีการอพยพ เคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง อันเป็นเหตุให้เกิดการพลัดถิ่น และมีผลกระทบเชิงลบ ต่อชุมชนที่ถูกอพยพ ตามมาอีกหลายประการ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างไม่รู้จบ

อคติทางชาติพันธุ์

เราพบว่า ในกระบวนการอพยพชาวบ้านนั้น ส่วนหนึ่งมักเกิดจาก การมีอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่กล่าวหาว่า “ชาวเขาตัดไม้ทำลายป่า” “ทำลายต้นน้ำ” และ “เกี่ยวพันกับยาเสพติด” การไม่ยอมรับความหลากหลายทาง

วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ส่งผลให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มคนเหล่านี้ อย่างไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพลัดถิ่น ยังละเลยที่จะใช้ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่รอบด้าน มาประกอบการตัดสินใจ แต่มักใช้ข้อมูลในเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น ภาพถ่ายดาวเทียม มาประกอบการตัดสินใจ โดยไม่ได้พิจารณาข้อมูลในเชิงสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง อาทิ ระบบการทำไร่หมุนเวียน ไร่เหล่า หรือระบบการอนุรักษ์ธรรมชาติของชนเผ่าแต่อย่างใด

ชุมชนของผู้พลัดถิ่นและการมีส่วนร่วม

กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ มักไม่ได้มีส่วนร่วม และมีอำนาจการตัดสินใจ ในกระบวนการอพยพอย่างแท้จริง โดยเฉพาะ ในการตัดสินใจว่า จะย้ายหรือไม่ย้าย และการเลือกสถานที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ของ พวกเขา กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเหล่านี้ จึงพบว่า พวกเขา มักถูกให้อพยพโดยเร่งด่วน ดังที่ได้เล่าให้เราฟังว่า “ชนข้าวของแทบ ไม่ทัน บางที่ตั้งหม้อข้าวไว้ ยังไม่ทันสุกก็ต้องทิ้ง ข้าวกำลังจะเกี่ยวก็ไม่ได้เกี่ยว” เป็นต้น ทรัพย์สินบางอย่าง จึงต้องถูกทิ้งไว้เบื้องหลังที่บ้านเกิด รวมถึงวิถีชีวิต จิตวิญญาณของชนเผ่า รวมทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชน

บ้านหลังใหม่....

หลังจากที่ได้ย้ายไปอยู่ในที่ใหม่อย่างไม่เต็มใจ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเหล่านี้มักพบว่า ที่อยู่ใหม่ไม่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต เนื่องจาก ทางการไม่มีการจัดเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับรองรับการอพยพ สภาพดินในที่อยู่ใหม่มักไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ซึ่งมักเป็นดินลูกรัง หรือ ดินที่มีหน้าดินบาง ในบางแห่งจำนวนพื้นที่ ที่ทางการจัดสรรให้ ไม่พอต่อการอยู่อาศัย และเพาะปลูก เช่น บ้านห้วยवाद บ้านห้วยจะค่าน และบ้านจะแล อีกทั้งยังขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ มักผลักดันให้ชุมชนตกอยู่ในวงจรของความยากจนอย่างไม่ยุติธรรม

การช่วยเหลือทางมนุษยธรรม

สำหรับการช่วยเหลือทางมนุษยธรรม สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเหล่านี้ เราพบว่ากลุ่มผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเหล่านี้ มักถูกละเลยการช่วยเหลือทางมนุษยธรรม ขั้นพื้นฐาน จากหน่วยงานในท้องถิ่น อาทิ เจ้าหน้าที่ของอำเภอ พัฒนาชุมชน พัฒนาที่ดิน สาธารณสุข หรือเจ้าหน้าที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีความรับผิดชอบ และมีหน้าที่โดยตรง ในการดูแลช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ที่ เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเหล่านี้ นอกจากนี้ยังมีจำกัดของการช่วยเหลือจากเงื่อนไขที่ทางการสร้างขึ้น อาทิ เช่น เงื่อนไขของการให้สัญชาติไทย แก่ชาวลาหู่ที่ห้วยวาดขึ้นอยู่กับว่า “คนในชุมชนจะต้องไม่มีการเกี่ยวข้องกับยาเสพติดแม้แต่คนเดียว” หรือ “ผมจะสร้างถนนให้แต่ว่า ยาเสพติดต้องหมดไปก่อน” อีกกรณีหนึ่งที่อยากหยิบยกมาเล่า คือ ที่บ้านห้วยจะคำน การส่งเสริมอาชีพยังจำกัดอยู่กับบุคคลเพียงบางกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ และเราพบว่า ในขณะที่พื้นที่โครงการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์ และมีการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างเต็มที่ มีการเลี้ยงเป็ด และสุกรเป็นจำนวนมาก กลับมีชาวบ้านจำนวนเพียง ๑๐ กว่าราย ที่ได้ เลี้ยงเป็ด และมีรายได้จากการเลี้ยงเป็ด และขณะที่โครงการเกษตรซื้อดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มาใส่ในแปลงปลูกพืชของโครงการ แต่ที่ทำกินของชาวบ้านกลับเป็นดินลูกรัง ปลูกอะไรแทบไม่ได้ มีผลผลิตข้าวไร่ เพียงประมาณ ๑๔ ถึงต่อไร่เท่านั้น และบางรายยังไม่เคยได้ปลูกพืชเลย นับแต่ถูกอพยพมาเป็นเวลาสิบกว่าปีก็ตาม

การพัฒนาชุมชน...

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ เราพบว่าการทำงานพัฒนาใดๆ ในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเติมเต็ม ความต้องการพื้นฐานของพวกเขาให้ได้เสียก่อน ซึ่งประเด็นนี้เปราะบางมาก เนื่องจากว่า ในบางพื้นที่ แม้จะมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรเอกชน เข้าไปช่วยเหลือ และพัฒนาชุมชนอยู่หลายๆ หน่วยงาน ซึ่งอาจเป็นความตั้งใจที่ดี แต่ในทางตรงข้าม หากหน่วยงานต่างๆ นั้นไม่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และช่วยเหลือตัวเองได้เท่าไรนัก เพียงแต่เป็นการช่วยเหลือ และการพัฒนาแบบ “ให้เปล่า” ที่เหมือนกับ การ “สงเคราะห์” ที่หน่วยงานพัฒนาบางหน่วยงาน อาจคิดว่าเป็นสิ่งที่ย่าย เห็นผลงานในเชิงปริมาณได้ชัดเจน แต่ผลของมันกลับทำให้ชุมชนอ่อนแอลง และขาดความมั่นใจ ในการที่จะลุกขึ้นมาแก้ปัญหาของตนเอง นำซ้ำยังเป็นอุปสรรค ในการทำงานของหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการสร้างกระบวนการทำงานของชุมชนอีกด้วย การทำงานบนฐานจิตสิทธิมนุษยชนกับกลุ่มชาติพันธุ์

บนพื้นที่สูงที่ยากอยู่แล้ว กลับยากขึ้นไปอีกหลายเท่าตัวอย่างที่เห็นชัดเจน ในกรณีนี้ ได้แก่ พื้นที่บ้านห้วยवाद เมื่อเจ้าหน้าที่ภาคสนามของเราพยายามสร้างกระบวนการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยการ

ช่วยกันสร้างแท้งค์เก็บน้ำฝนประจำบ้าน ที่ต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจ
วางแผนงานร่วมกัน ช่วยกันเลือกแบบ ช่วยกันสร้างจนเสร็จครบทุกหลังที่มี
ความจำเป็น ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน ขณะที่บางหน่วยงานในพื้นที่ได้
แสดงความคิดเห็นกับพวกเราว่า “สร้างทำไม เสียเวลา..ซื้อแจกไม่ยากกว่าหรือ...”

ในบางครั้งเรายังพบว่า โครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน มักมาจากความ
ต้องการของหน่วยงาน ที่เข้ามาพัฒนามากกว่าที่จะเป็นความต้องการของชุมชน
และกระบวนการพัฒนาที่ขาดการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้ส่งผลให้ชุมชนกลับบอบช้ำมากขึ้น
จากภาวะที่ต้องพึ่งพิงตลาด แทนการพึ่งตนเองอย่างที่เคยเป็น นอกจากนี้
การเข้าไปทำงานของหน่วยงานภายนอก กลับทำให้ชุมชนเกิดความแตกแยก
ดังที่ หมู่บ้านโป่งไฮ ได้เคยปิดตัวเอง ไม่ยอมรับหน่วยงานจากภายนอกไปแล้ว
ครั้งหนึ่ง

บ้านเกิด...บ้านเก่า

ได้เคยมีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศในบางพื้นที่ เช่น ชาวลีซู บ้านห้วยจะคำน ที่มีความต้องการที่จะหวนคืนถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ซึ่งถือเป็นสิทธิพื้นฐาน ประการหนึ่งที่พึงได้รับ และหน่วยงานภาครัฐจะต้องเอื้ออำนวยให้พวกเขาได้กลับบ้านเกิด แต่ในความเป็นจริงพบว่า ผู้พลัดถิ่นเหล่านี้มักได้รับการกีดกัน ขัดขวาง และการจับกุมทุกครั้งที่พวกเขากลับไปยังบ้านเกิด โดยที่ทางการไม่เคยมีการประชุมชี้แจง รับฟังความคิดเห็น และแลกเปลี่ยน ข้อมูลร่วมกันแต่อย่างใด

คนนอก...คนใน

แม้ว่า พวกเราจะได้เคยใช้ชีวิตช่วงสั้นๆ อยู่ในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศมาหลายๆ แห่ง แต่เราก็ได้สัมผัสร่วมรับรู้ และเผชิญกับความยากลำบากของการดำรงชีวิต โดยขาดปัจจัยพื้นฐานของพวกเขาด້วยเช่นกัน ในบางหมู่บ้าน พวกเราบางคนแทบจะหายใจไม่ออกในช่วงเย็นที่ลมสงบ เนื่องจาก ฝุ่นที่ฟุ้งกระจาย อบอวลอยู่ในหมู่บ้าน บางหมู่บ้าน พวกเราไม่ได้อาบน้ำ เพราะน้ำไม่มี บางหมู่บ้าน เราต้องใช้ห้องน้ำตามธรรมชาติ ที่เด็กๆ ในหมู่บ้านบอกเราว่า “ห้องน้ำมีอยู่ทั่วไปทุกแห่ง” บางทีเราก็พบว่ามีคนเกือบครึ่งหมู่บ้านเป็นโรคตาแดง และบางทีเราก็พบว่า มีฝูงแมงป่องอยู่ทั่วไปในบ้าน ที่เราพัก มีเด็กหลายๆ คนถูกที่แมงป่องต่อย มาให้หมอคาถาของหมู่บ้านรักษา โดยวิธีการเป่าพ่นคาถา พวกเรายังนับว่าโชคดีที่ไม่โดนไปด้วย

อย่างไรก็ตาม พวกเราในฐานะคนนอกชุมชน ก็สามารถที่จะกลับไปใช้ชีวิตในเมือง ที่มีความสะดวกสบายมากกว่าได้ตามต้องการ แต่ในขณะที่ คนในชุมชนเหล่านั้นไม่สามารถทำได้ และแทบไม่มีทางออก หรือทางเลือก ดังที่บอกกับเรา

ว่า “ไม่มีที่ไปอีกแล้ว...จะกลับบ้านเดิมก็ไม่ได้ จะไปที่อื่นก็เดินทางลำบาก
เนื่องจากไม่มีสัญชาติ” คนเหล่านี้ ต้องอาศัย ต้องทำกินอยู่ในที่ที่กำหนดให้เท่านั้น
ซึ่งไม่ต่างกับการถูกกักกันสักเท่าไรนัก เพราะเป็นชีวิตที่ขาดอิสรภาพเหมือน
นักโทษ เราจึงรู้สึกใจหายทุกครั้ง ที่คิดว่ากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เป็นผู้พลัดถิ่น
ภายในประเทศเหล่านั้น ต้องทนอยู่ที่หมู่บ้าน ต้องทนอยู่เผชิญชะตากรรมต่อไป
นั้นไปตลอดชีวิต....และต้องทนต่อไปอีกจนชั่วลูกชั่วหลาน

เสียงที่ร้องขอ....

๑. ช่วยกันยุติการพลัดถิ่น พวกเรามั่นใจว่า การพลัดถิ่นภายในประเทศ เป็นสิ่งที่สามารถป้องกันได้หากทางการที่เกี่ยวข้องใช้หลักมนุษยธรรม และหลักสิทธิมนุษยชนมาประกอบการปฏิบัติงาน โดยการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม ทั้งนี้ โดยต้องลดอคติทางชาติพันธุ์ รวมทั้งการคอร์รัปชันในหน่วยงานทุกระดับ การให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม และมีอำนาจการตัดสินใจอย่างแท้จริง ร่วมกับการใช้ระบบข้อมูล ที่รอบด้าน ก็เป็นอีกหนึ่งวิธีการหนึ่งที่เป็นรูปธรรม ใน ขณะที่ หน่วยงานด้านวิชาการในท้องถิ่นมีบทบาทที่สำคัญ ในการ หนุนเสริมศักยภาพ ในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เป็นผู้พลัดถิ่นฯ ผ่านกระบวนการให้ความรู้ ทั้งอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ซึ่งเราพบว่า การเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยใช้ประเด็นปัญหาที่ใกล้ตัว มาเป็นประเด็นชวนคุย ได้รับการตอบรับที่ดีมาก

๒. ข้อเสนอจากผู้ทำงาน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพลัดถิ่นภายในประเทศนำ “หลักการชี้แนะสำหรับพลัดถิ่นภายในประเทศ” รวมทั้งคู่มือประยุกต์ใช้หลักการชี้แนะว่าด้วยการพลัดถิ่นภายในประเทศ มาประยุกต์ใช้ในหน่วยงานของตน และควรสนับสนุน ส่งเสริม ให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพลัดถิ่นในภาคสนาม ได้นำไปใช้อย่างจริงจัง

๓. มีคณะทำงานเฉพาะ ในกระบวนการดำเนินการเกี่ยวกับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ หากเป็นไปได้ ควรมีการตั้งคณะทำงานเฉพาะ ที่ประกอบด้วยบุคคลหลายภาคส่วน ทั้งจากชุมชน จากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาคราชการ ภาคเอกชน และองค์การพัฒนาเอกชน รวมทั้งสื่อมวลชน เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการพลัดถิ่นภายในประเทศ ทั้งนี้ เนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมา เราพบว่า องค์การพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือ และคุ้มครองผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ เช่น กรณีภาคเหนือ ได้แก่ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษบนพื้นที่สูง (ศปส.) ในกรณีภาคเหนือ นอกจากนี้ยังมีองค์กรที่เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่อาจละเลยได้

ในการปฏิบัติงานกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง อาทิ เครือข่ายผู้รู้ชนเผ่าเครือข่ายลี้ชูแห่งประเทศไทยสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (IMPECT) เป็นต้น

๔. ทำงานร่วมกัน...เคารพซึ่งกันและกัน หน่วยงานพัฒนาต่างๆ ที่เข้าไปทำงานในชุมชน ควรใช้วิธีการทำงานกับชาวบ้าน แบบเป็นเพื่อนที่ร่วมคิดร่วมทำผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิทธิในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง และสิทธิในการพัฒนา ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ซึ่งทั้งหมดนี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้ที่เข้าไปทำงานต้องมีความศรัทธา เคารพ และเชื่อมั่น

ในศักยภาพของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศว่า พวกเขามีความสามารถ ที่จะพัฒนาตนเองได้ เนื่องจากเราได้พบว่า กลุ่มคนเหล่านี้ มีระบบภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต และวิถีคิดที่ไม่นับถือ หลาๆ ประการ เช่น กรณีกลุ่มแกนนำบ้านโป่งไฮ ที่ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ผ่านการทำงานร่วมกัน จนสามารถที่จะเขียนและนำเสนอโครงการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ และยังเป็นวิทยากร ชาวบ้านที่ส่งเสริม ความรู้เรื่องสิทธิให้ผู้พลัดถิ่นฯ ที่บ้านปากกุ่ม บ้านห้วยวาด ได้เป็นอย่างดี

๕. ชุมชนที่เป็นผู้พลัดถิ่น บทเรียนที่อยากเสนอแนะ สำหรับชุมชนที่เป็นผู้พลัดถิ่นฯ และกำลังเสี่ยงต่อการเป็นผู้พลัดถิ่นฯ ว่า ไม่ควรรอคอยการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องมีการเตรียมความพร้อมของชุมชนอย่างเข้มข้น และจริงจัง อาทิ การเตรียมระบบข้อมูลชุมชน เพื่อใช้ในการเจรจาต่อรองกับทางการ การเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการทุกขั้นตอนของการอพยพ เพื่อให้ทางการได้เห็นความสำคัญ และยอมรับ

การเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชน การหมั่นสื่อสาร
ส่งข่าวถึงคนอื่นๆ ในชุมชนอื่นๆ อยู่เสมอ รวมทั้ง
การหมั่นเสาะหา ข้อมูล ข่าวสารที่เป็นประโยชน์
ต่อชุมชน ซึ่งข้อปฏิบัติเหล่านี้จะเป็นจริงได้ โดย
อาศัยความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ของคนในชุมชนรวมทั้งการมีกลุ่มแกนนำที่เข้มแข็ง
ที่จะช่วยขับเคลื่อนงานในเชิงรุกและเชิงรับให้กับ
ชุมชน โดยกรณีตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดในเรื่องนี้
ได้แก่ หมู่บ้านสันเจริญที่จังหวัดน่าน หมู่บ้านของ
ชาวอัวเมียน ที่ประสบความสำเร็จ ในการทำประชาคมหมู่บ้าน ปฏิเสธโครงการ
ที่ไม่สอดคล้อง กับความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจาก การมีผู้นำที่
เข้มแข็งและการรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารต่างๆ นั่นเอง ในขณะที่ชาวบ้านห้วยวาด
และชาวบ้านจะแล ยัง
ไม่สามารถขับเคลื่อนงาน
ของชุมชนได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ เนื่องจาก
ยังคงมีขัดแย้งในชุมชน

หากไม่มีความจำเป็นถึงที่สุดแล้ว คงไม่มีใครอยากเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ เพราะมันหมายถึง การละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด ไปอยู่ในที่แปลกใหม่ที่ไม่มีใครรับประกันความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต...แต่เมื่อมันได้เกิดขึ้นแล้ว ก็ควรมีมาตรการในการดูแลให้พวกเขาให้มีมาตรฐานชีวิตที่ดี ตามสิทธิของความเป็นมนุษย์ เพื่อว่าวันพรุ่งนี้พวกเขาจะได้ตื่นขึ้นมาในเช้าวันใหม่ในบ้านหลังใหม่ที่มีความมั่นคงทางอาหาร มีสาธารณูปโภคที่ครบถ้วนเพียงพอและมีคุณภาพ มีข้าวที่ปลูกไว้และพอกิน มีแหล่งรายได้ มีสุขภาพที่ดี และลูกๆ ของพวกเขาได้เรียนหนังสือ...สักวันหนึ่งเด็กเหล่านี้จะเติบโตขึ้น และเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าของชุมชนต่อไป

....เสียงสายลมพัดแว่วมา
ฝุ่นสีแดงปลิวฟุ้งอยู่บนฟ้า
นั่งมองป่าไผ่ผ่านม่านน้ำตา
ดวงตะวันส่องแสงเจิดจ้าร้อนแรง
...เมื่อไหร่หนจะได้กลับบ้าน
ตรงที่มีธารรินไหล
ข้าวปลาพืชผักมากมาย
ครอบครัวสุขสบาย ไม่กังวล
....ที่นี้ที่ไหนกันหนอ
มีแต่ดินแดง...แห้งแล้งเจียบเหา
น้ำดื่มน้ำใช้อยู่ไกลหายาก
ทั้งข้าวปลาพืชผัก..เหนียวหนักเต็มทน
...คิดถึงบ้าน...คิดถึงบ้านเหลือเกิน...

บทส่งท้าย

การพลัดถิ่นภายในประเทศ (Internal displacement) หมายถึง การถูกบังคับให้เคลื่อนย้ายหรือการถูกเคลื่อนย้าย โดยไม่ยินยอมภายในเขตแดนของประเทศ อันมีสาเหตุจาก ความขัดแย้งทางทหาร สถานการณ์ความรุนแรง การละเมิดสิทธิมนุษยชน ภัยพิบัติจากคนและธรรมชาติ และบางครั้งเป็นผลรวมระหว่างการถูกบังคับจากสาเหตุข้างต้นและปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (Internally Displaced Person) ไม่ใช่ผู้อพยพเพื่อหลบภัย (Refugee) ไม่ใช่ผู้อพยพเข้าประเทศ (Immigrant) แต่เป็นผู้ที่ต้องอพยพโยกย้ายออกจากถิ่นฐานเดิม ภายในประเทศที่ตนเป็นพลเมือง จึงมีสิทธิต่างๆ ในฐานะพลเมืองของประเทศ ผนวกกับมีความต้องการพิเศษในการได้รับความคุ้มครอง สืบเนื่องจากต้องโยกย้ายออกจากถิ่นที่อยู่ของตน โดยไม่สมัครใจ

ขณะที่ผู้อพยพเพื่อหลบภัยมีองค์การเพื่อผู้อพยพแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) และการมีสถานะเป็นผู้อพยพ ได้รับการรับรอง โดยกติการะหว่างประเทศว่าด้วยความคุ้มครองสิทธิของคนงานอพยพ

และสมาชิกในครอบครัวของคนงาน (International Convention on The Protection of The Rights of all Migrant workers and Members of

their families) ซึ่งต่างก็เป็นองค์กรและกลไกระดับสหประชาชาติ เพื่อให้ ความคุ้มครองและช่วยเหลือ โดยเฉพาะด้านสิทธิมนุษยชน และมนุษยธรรม แก่ทั้งสองกลุ่ม

ในทางกลับกัน สถานะความเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศกลับไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ ทั้งจากหน่วยงานและกลไกของรัฐนั้นๆ และจาก หน่วยงานและกลไกระดับระหว่างประเทศ ทำให้หลายครั้ง และบ่อยครั้งที่บุคคล ดังกล่าวต้องเผชิญกับภาวะยากลำบาก ในการได้รับความคุ้มครองด้านสิทธิ มนุษยชน และมนุษยธรรม หรืออื่นๆ อย่างสมเหตุสมผล และเป็นธรรม อันเป็น ผลจากถูกบังคับให้ต้องโยกย้ายออกจากถิ่นฐานของตน

ในประเทศไทย สถานการณ์การพลัดถิ่นภายในประเทศ หรือการกลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคเหนือ อันมีภูมิศาสตร์ เป็นภูเขาสูง อุดมด้วยทรัพยากรป่าไม้ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และเขตอุทยาน ผู้ต้องกลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศมักได้แก่ ชาวไทยภูเขา ซึ่งตาม

กฎหมายไทย ให้การรับรองในสถานะเป็นชนบนพื้นที่สูง หรือชนเผ่า มีจำนวนมาก
ไม่มีสัญชาติไทย หรือแม้มีสัญชาติไทย ก็เข้าถึงสิทธิพลเมืองและสิทธิทาง
การเมืองได้จำกัด รวมทั้งได้รับการปฏิบัติจากหน่วยงานรัฐและสังคมอย่าง
ไม่เท่าเทียมกับพลเมืองไทยที่เป็นชนกลุ่มหลักของประเทศ เหล่านี้เป็นปัจจัยเสริม
ให้บุคคลกลุ่มดังกล่าว **ง่ายและล่อแหลม** ต่อการถูกทำให้กลายเป็นผู้พลัดถิ่น
ภายในประเทศ โดยปราศจากการคำนึงถึงการกำหนดมาตรการรองรับและ
การให้ความช่วยเหลือ อย่างมีมาตรฐานการดำรงชีพที่บุคคลทั่วไปพึงได้รับ

เมื่อผนวกกับปัจจัยผลักดัน เช่น นโยบายของรัฐว่าด้วยความมั่นคงของ ประเทศ การป้องกันและปราบปรามยาเสพติด การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น ยิ่งเพิ่มให้บุคคลดังกล่าวมีสถานภาพล่อแหลมมากขึ้น ต่อการต้องกลายเป็น ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ โดยไม่สมัครใจ ก่อให้เกิดความรู้สึกคลอนแคลน ไม่มั่นคง ต่อสถานภาพของตน และต่อการดำรงชีพ ซึ่งเป็นอันตรายต่อการ พัฒนาความรู้ ความสามารถของบุคคล อันเป็นฐานหลักของการพัฒนาตน พัฒนาชุมชน และสังคมในที่สุด

โดยย่อ การปฏิบัติเมื่อต้องมีการพลัดถิ่นภายในประเทศและการปฏิบัติต่อผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ควรมีแนวทาง ดังนี้

๑. การป้องกันการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน
หลีกเลี่ยงการอพยพโยกย้าย โดยใช้การ
อพยพโยกย้ายเป็นทางเลือกสุดท้าย กรณี
จำเป็นต้องอพยพโยกย้าย ต้องลดผลกระทบ
ทางลบที่มีต่อผู้พลัดถิ่นภายในประเทศให้มี
น้อยที่สุด การอพยพโยกย้ายควรทำบนฐาน
การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการโยกย้าย

๒. การให้ความคุ้มครองแก่ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ระหว่างการอพยพ
โยกย้ายผู้นั้นออกจากถิ่นฐานเดิม โดยดำรงไว้ซึ่งสภาพครอบครัวและชุมชน

อย่างใกล้เคียงกับสภาพแวดล้อมที่เขาคุ้นเคย ให้มากที่สุดเท่าที่ทำได้ ทั้งนี้
พึงปฏิบัติต่อผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ภายใต้แนวทางการส่งเสริมและคุ้มครอง
สิทธิมนุษยชน และมนุษยธรรม ใน
ฐานะที่พลเมืองทั่วไปพึงได้รับ

๓. การติดตาม ประเมินผล
การเยียวยาและฟื้นฟูอาชีพและ
ความเป็นอยู่ ภายหลังการอพยพ
โยกย้าย แก่ผู้พลัดถิ่นภายใน
ประเทศ ชุมชนและสมาชิกของ
ชุมชนที่ผู้พลัดถิ่นฯ อพยพโยกย้าย
เข้าไปอยู่ด้วย ตลอดจนชุมชนและสมาชิก ของชุมชนเดิมที่ผู้พลัดถิ่นฯ ถูกบังคับ
ให้อพยพโยกย้ายออกมา

๔. การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ เพื่อหวนคืนถิ่นเดิม ที่เขาอพยพโยกย้ายออกมา กรณีที่เหตุผลของการอพยพโยกย้ายสิ้นสุดลง เช่น สถานการณ์ความไม่สงบ ภัยธรรมชาติ และผู้พลัดถิ่นฯ สมัครงโยกย้ายกลับ การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้พลัดถิ่นฯ ในการตั้งถิ่นฐานใหม่ เมื่อผู้พลัดถิ่นฯ สมัครงอาศัยในพื้นที่ใหม่ ที่กำหนดให้โยกย้ายเข้ามาอยู่ และการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้พลัดถิ่นฯ ให้สามารถปรับตัวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ตน อาศัยอยู่ ทั้งชุมชนที่ผู้พลัดถิ่นฯ ต้องการหวนคืนถิ่นเดิม และชุมชนในถิ่นฐานใหม่ที่ผู้พลัดถิ่นฯ โยกย้ายเข้าไปอยู่

คณะกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์

๑. คุณหญิงอัมพร	มีสุข	ประธานอนุกรรมการ
๒. นายชูพนิจ	เกษมณี	อนุกรรมการ
๓. นายกานต์	เสริมชัยวงศ์	อนุกรรมการ
๔. นางพันธุ์ทิพย์	กาญจนะจิตรา สายสุนทร	อนุกรรมการ
๕. นายภิญโญ	วีระสุขสวัสดิ์	อนุกรรมการ
๖. นายปริญญา	อุดมทรัพย์	อนุกรรมการ
๗. นายวีระวัฒน์	ตันปิชาติ	อนุกรรมการ
๘. นางรัชนี	ธงไชย	อนุกรรมการ
๙. นางพจนาล	อินทรมานนท์	อนุกรรมการ
๑๐. นางนฤมล	อรุโณทัย	อนุกรรมการ
๑๑. นายเอกชัย	ปิ่นแก้ว	เลขานุการ
๑๒. นางสาวชุลีพร	เดชขำ	ผู้ช่วยเลขานุการ
๑๓. นางสาวนิรมล	เชื้อไทย	ผู้ช่วยเลขานุการ

รายชื่อคณะผู้ดำเนินการ

ที่ปรึกษา

คุณหญิงอัมพร	มีสุข	ประธานอนุกรรมการด้านสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์
ผศ.ดร.มาณพ	ภาณุทวีโสธรรม	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
นายทศพร	ชุมพุนทะ	ผู้อำนวยการสถานศึกษา วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย

ผู้เรียบเรียงและตรวจต้นฉบับ

นางสาวสุภรณ์	ปรีชาอนันต์	ที่ปรึกษาคณะกรรมการด้านการศึกษาและการพัฒนา
นางสาวชุลีพร	เดชขำ	เจ้าหน้าที่สิทธิมนุษยชน ๘ ว
นางสาวนิรมล	เชื้อไทย	เจ้าหน้าที่สิทธิมนุษยชน ๑๖ ว
นายเอกชัย	ปิ่นแก้ว	เจ้าหน้าที่สิทธิมนุษยชน ๔

ผู้ประสานการทำงาน

นางสาวนิรมล	เชื้อไทย	เจ้าหน้าที่สิทธิมนุษยชน ๑๖ ว
-------------	----------	------------------------------

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๐)

๑. ศาสตราจารย์เสน่ห์	จามริก	ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์จรัส	ดิษฐาภิชัย	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ^๑
๓. คุณหญิงจันทน์	สันตะบุตร	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ^๒
๔. นางสาวนัยนา	สุภาพัง	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๕. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ประดิษฐ์ เจริญไทยทวี		กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๖. นายสันต์	พานิช	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุทิน	นพเกตุ	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๘. นางสุนี	ไชยรส	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๙. นายสุรสิทธิ์	โกศลนาวิน	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๑๐. คุณหญิงอัมพร	มีสุข	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๑๑. นางสาวอากร	วงศ์สังข์	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

^๑พ้นจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๐

^๒พ้นจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๙

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๑๙๙ และ ๒๐๐ และพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๕๒ กสม. ประกอบด้วย ประธานกรรมการ และกรรมการ ๑๐ คน ซึ่งวุฒิสภาเป็นผู้คัดเลือกตามรายชื่อที่คณะกรรมการสรรหาได้คัดเลือก นำเสนอ มีวาระดำรงตำแหน่ง ๖ ปี และดำรงตำแหน่ง เพียงวาระเดียว และมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. ส่งเสริมการเคารพและการปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชนทั้งในระดับประเทศ และระหว่างประเทศ
๒. ตรวจสอบและรายงานการกระทำ หรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน หรืออันไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี และเสนอมาตรการการแก้ไขที่เหมาะสมต่อบุคคล หรือหน่วยงานที่กระทำ หรือละเลยการกระทำดังกล่าวเพื่อดำเนินการ ในกรณีที่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอ รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป
๓. เสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับต่อรัฐสภา และคณะรัฐมนตรีเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
๔. ส่งเสริมการศึกษา การวิจัย การเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน
๕. ส่งเสริมความร่วมมือและการประสานงานระหว่าง หน่วยงานการ องค์การเอกชน และองค์กรอื่นใดด้านสิทธิมนุษยชน

๖. จัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศ
เสนอต่อรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี และเปิดเผยต่อสาธารณชน
๗. ประเมินผลและจัดทำรายงานการปฏิบัติงานประจำปีเสนอต่อรัฐสภา
๘. เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี และรัฐสภาในกรณีที่ประเทศไทยจะเข้าเป็น
ภาคีสันติสัญญาเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
๙. แต่งตั้งอนุกรรมการเพื่อการปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการมอบหมาย
๑๐. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน
แห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ หรือกฎหมายอื่นซึ่งกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่
ของคณะกรรมการ

คำอธิบายความหมายของเครื่องหมาย

รูปทรงดอกบัว

คือ ความมีคุณธรรม ความเอื้ออาทรระหว่างเพื่อนมนุษย์
อันเป็นจริยวัตร อันดีงามของคนไทย

รูปคนล้อมเป็นวงกลม

คือ การสร้างพลังความร่วมมือกับทุกภาคส่วนสังคม
เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนให้เป็นส่วนสำคัญ
ในกระบวนการพัฒนาประเทศ

รูปมือ

คือ การร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคมทั้งในระดับ
ประเทศและระหว่างประเทศในการโอบอุ้มคุ้มครอง
ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพ ด้วยหลักแห่ง
ความเสมอภาคและภราดรภาพ

สีน้ำเงิน

คือ สีของความเชื่อมั่นของประชาชนและทุกภาคส่วน
ของสังคม

คือ ความมุ่งมั่น อดทนในการทำงานเพื่อประชาชน

คือ ความสามัคคี และการประสานพลังอย่างหนักแน่น
จากทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรม
สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

